

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка**
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему

«ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ»

Виконала:
студентка VI курсу, 61 групи
Спеціальності 013 «Початкова освіта»
Божко Катерина Романівна

Науковий керівник:
к. біол. н., доцент
Коваль Вікторія Олександрівна

Роботу подано до розгляду « ____ » _____ 2020 року.

Студентка

(підпис)

Божко К.Р.
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

Коваль В.О.
(прізвище та ініціали)

Рецензент

(підпис)

Колесник М. О.
(прізвище та ініціали)

канд.пед.наук.,
доцент кафедри біології
Національний університет
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти*

протокол № _____ від « ____ » _____ 2020 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

В. о. зав. кафедри

(підпис)

Ірина ТУРЧИНА
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	
1.1. Історико-теоретичні підходи до екологічного виховання.....	10
1.2. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів.....	14
1.3. Методи та прийоми професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів до екологічного виховання молодших школярів.....	21
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2	
СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ	
2.1. Аналіз програмно-методичних основ забезпечення професійної підготовки студентів до екологічного виховання учнів	32
2.2. Критерії, показники й рівні сформованості методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до екологічного виховання учнів ...	40
Висновки до розділу 2	45
РОЗДІЛ 3	
ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	
3.1. Реалізація методики підготовки майбутніх вчителів до екологічного виховання учнів.....	47
3.2. Аналіз контрольного зрізу знань студентів.....	65
Висновки до 3 розділу	71
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження

Питання ставлення людини до довкілля, з'ясування місця і ролі людини щодо природи постає гостро у всьому світі та набуває дедалі більшої актуальності планетарного характеру. Саме тому на особливу увагу заслуговує екологічна освіта майбутніх учителів, високий рівень професійної підготовки якої є потенційною позитивною умовою масштабного впливу на формування екологічної культури школярів. Формування у студентів вищих педагогічних закладів глибоких переконань щодо необхідності природоохоронної діяльності викликане нагальною потребою української держави у кваліфікованих спеціалістах з екологічного виховання підростаючого покоління [8].

Людина – це частина живої природи. Інтерес до всього живого особливо яскраво виявляється в дитячому віці. Тому, ми, як вчителі початкової школи, маємо формувати екологічну свідомість учнів. Оскільки основні риси характеру особистості формуються у ранньому дитинстві, і спілкування з природою має у вихованні дитини першорядне значення.

Проте, як зазначав В.О. Сухомлинський « ... сама по собі природа не розвиває й не виховує. Залишивши дитину сам на сам із нею, не варто сподіватися, що вона під впливом довкілля стане розумнішою, глибоко моральною, непримиренною до зла. Тільки активна взаємодія з природою дасть можливість виховати найкращі людські цінності» [1].

Отже, основи дбайливого ставлення до природи необхідно закладати у початковій школі. Молодший шкільний вік найбільш цінний етап у розвитку екологічної культури особистості. Саме в цей час слід закладати моральні основи, розвивати почуття прекрасного, вміння бачити красу природи. У наші дні питання екологічного виховання набули великого значення і вирішувати їх – це задача сучасної школи.

Учитель Нової української школи повинен мати здатність ефективно діяти, розв'язуючи стандартні та проблемні методичні задачі під час формування компетентностей, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти. Екологічну компетентність здобувача початкової освіти визначають як усвідомлення основ екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства [26, с. 3]. В той же час метою природничої освітньої галузі НУШ є формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічної та інших ключових компетентностей шляхом опанування знань, умінь і способів діяльності, розвитку здібностей, які забезпечують успішну взаємодію з природою, формування основи наукового світогляду і критичного мислення, становлення відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку [23].

Державний стандарт початкової освіти спрямований на залучення у роботі педагога активних, нових, нестандартних форм взаємодії із теперішнім поколінням школярів. Оскільки сучасне підростаюче покоління – це відображення інформаційного суспільства, якому характерні динамізм, рухливість, мінливість. Саме тому педагог має володіти ґрунтовними знаннями, щодо питань екології, та широким спектром методів, прийомів та форм роботи з дітьми в даному напрямі.

З огляду на зазначене, одним із пріоритетних напрямів вищих педагогічних навчальних закладів є формування системи освіти та підготовки майбутніх учителів початкової школи на засадах виховання екологічної культури й усвідомлення необхідності застосування природозбережувальних технологій.

Науково-теоретичну основу дослідження склали праці, у яких висвітлена проблема наступності та шляхи її реалізації в навчанні і вихованні на різних вікових етапах (Б. Ананьєв, Ю. Бабанський та ін.); розкрито особливості організації педагогічного процесу в дошкільній та початковій школі, з

ознайомленням дошкільників і учнів молодших класів з природою (Н. Бібік, Н. Коваль, А. Васильєва, І. Зверєв, В. Бондаренко, З. Плохій, Г. Марочко, Д. Мельник, Н. Лисенко, Л. Нарочна, С. Ніколаєва, П. Саморукова, Н. Пустовіт, Г. Пустовіт, Д. Хайдурова, Н. Яришева, В. Лисенко та ін.) [8].

Про вплив природи на розумовий розвиток, на формування моральних та естетичних якостей особистості писали видатні педагоги : Ж. Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, К. Д. Ушинський, Г.Г. Ващенко, В.О. Сухомлинський.

Обов'язковий компонент процесу здійснення екологічного виховання – знання. Якщо людина нічого не знає про об'єкт, вона буде ставитися до нього байдуже. Екологічні знання сприяють формуванню свідомого ставлення до навколишнього світу, природи та закладають основи екологічної свідомості.

Саме тому проблема екології є актуальною для нашої країни і всієї планети загалом. Настає час керуватися у своїх діях принципами екологічного гуманізму: не панувати над природою, а співпрацювати з нею, бути не «царем» природи, а її невіддільною часткою.

Отже, шляхи підготовки студентів, як майбутніх учителів, щодо екологічного виховання молодших школярів слід розглядати системно та цілісно. Перш за все необхідно створити педагогічну модель, яка б відповідала вимогам нової української школи.

Таким чином, актуальність дослідження визначається сучасним реформуванням освітнього процесу. Оскільки сучасна школа є надзвичайно важливим джерелом інформації для учнів щодо питань довкілля.

Підготовка майбутніх фахівців до формування екологічної свідомості школярів має бути невід'ємною та ґрунтовною в системі освіти. Оскільки незважаючи на те, що проблема покращення екологічного стану всієї планети знаходиться в центрі уваги наукових діячів різних галузей, все ж таки провідна роль у вирішенні екологічних проблем належить системі екологічного виховання, яке здійснюється у закладах освіти. Саме тому якість екологічної освіти залежить від знань, обізнаності, рівня підготовки педагога до розв'язання завдань екологічного виховання учнів.

Мета роботи – визначити, науково обґрунтувати та експериментально перевірити методика підготовки майбутніх педагогів до екологічного виховання молодших школярів, з’ясувати рівень володіння студентами методами та прийомами екологічного виховання.

Відповідно до поставленої мети визначено **завдання**:

- проаналізувати психолого-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми;
- розглянути програмно-методичні основи забезпечення професійно-педагогічної підготовки студентів до екологічного виховання школярів у початковій школі;
- визначити критерії та рівні обізнаності майбутніх учителів початкової школи щодо методів і прийомів екологічного виховання школярів;
- схарактеризувати та експериментально перевірити методика професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів до екологічного виховання учнів початкової школи.

Об’єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Предмет дослідження – методика підготовки майбутніх педагогів до екологічного виховання молодших школярів на уроках у початковій школі.

Методи дослідження:

- **теоретичні:** вивчення та аналіз педагогічної, психологічної та методичної літератури, а також наукових джерел які висвітлюють підходи щодо сутності та методики екологічного виховання підростаючого покоління;
- **емпіричні:** педагогічний експеримент, усне та письмове опитування (зокрема, проведення анкетування);
- **статистичні:** кількісний та якісний аналіз, статистична обробка результатів на всіх етапах дослідження.

Апробація матеріалів відбулася на конференціях: Всеукраїнській науковій Інтернет – конференції «Підвищення якості освіти: стан, проблеми, перспективи» (27 – 28 квітня 2017р., с. Кривий Ріг); міжнародній науково-практичній конференції «Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан

розвитку науки і практики в Україні» (23 – 24 серпня 2019 р., м. Львів); всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Крок у науку: дослідження у галузі природничо-математичних дисциплін та методик їх навчання» (27 листопада 2019 р., м. Чернігів) та міжнародній науково – практичній конференції ««Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)» (25 – 26 вересня 2020 р., м. Львів).

Публікації. За матеріалами дослідження були опубліковані такі наукові статті.

1.Божко К.Р. Особливості використання дидактичних ігор на уроках природознавства в початковій школі. *Підвищення якості освіти: стан, проблеми, перспективи* : Збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової Інтернет – конференції. Кривий Ріг, 2017. С.80-82.

2.Божко К.Р. Формування екологічної свідомості молодших школярів засобами гри. *Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні* : Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 2019.С.134 - 137.

3.Божко К.Р., Коваль В.О. Підготовка майбутніх педагогів до екологічного виховання учнів. *Крок у науку: дослідження у галузі природничо-математичних дисциплін та методик їх навчання* : Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених. Чернігів, 2019. С. 73.

4.Божко К.Р., Коваль В.О. Стан та перспективи підготовки майбутніх вчителів до екологічного виховання учнів. *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)*: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково – практичної конференції. Львів, 2020. С. 36-39.

У 2019 році було пройдено триденний тренінг «Я – еко-ментор свого міста» в рамках проекту «Plan B», що реалізується за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки у рамках Transition Promotion Program (сертифікат Додаток А).

Експериментальна база дослідження. Експеримент проводився на базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв. Вибірка складала: 63 респондента. До опитування і анкетування були залучені студенти 2 та 4 курсів спеціальності 013 «Початкова освіта».

Обсяг і структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (71 найменування) та додатків. Обсяг магістерської роботи складає 83 сторінки основного тексту (без додатків). Робота проілюстрована 2 таблицями, 15 рисунками.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Історико-теоретичні підходи до екологічного виховання

Беззаперечно людина є частиною природи. Тому любов до природи слід виховувати з раннього дитинства. Відомий український педагог Г.Г. Ващенко зазначав, що дітей, що не вміють ще ходити треба частіше виносити на свіже повітря, щоб вони могли бачити рідне небо, дерева, квіти, різних тварин. Все це залишається в дитячій душі, осяяне почуттям радості, і покладе основи любові до рідної природи.

Проблемою екологічного виховання, педагоги стали займатися ще в XVII-XVIII віках, хоча у той час ще не було такої науки як «екологія» існувало та терміну «екологічне виховання».

Термін «екологія» був вперше запропонований Е. Геккелем ще у 1866 році [18].

На основі цього визначення побудовані інші, більш сучасні розгорнуті визначення даного терміну. В екологічній науці екологію розглядають у широкому та вузькому значенні. Екологія, у широкому значенні, розглядається як полідисциплінарна галузь знань про довкілля та сутність процесів її функціонування. Екологія, у вузькому значенні, – це багатогранна комплексна наука, коло завдань якої охоплює практично всі питання, пов'язані зі взаєминами людського суспільства та біосферою планети, а також із гармонізацією цих відносин [54].

Екологія (грець. oikos – дім, родина) – наука, що «вивчає закономірності існування, формування і функціонування біологічних систем всіх рівнів – від організму до біосфери та їх взаємодії із зовнішніми умовами» [30, с.19].

Проте у сучасній науці поняття «екологія» характеризується «єдністю біологічного, соціального, економічного, технічного, гігієнічного факторів життя людей» [50, с.37].

Екологічна освіта – це неперервний процес засвоєння учнями знань, цінностей і понять, спрямований на осмислення і оцінку взаємозв'язків між людьми, їх культурою та навколишнім середовищем, що забезпечує поступальний розвиток навичок прийняття екологічно доцільних рішень, а також засвоєння відповідних правил поведінки в навколишньому середовищі [54].

Педагогічну цінність зміцнення гуманних почуттів дитини засобами природи підкреслювали також великі педагоги: Ж.-Ж. Руссо, Г. Песталоцци, Ф. Дистерверг. Уперше швейцарський педагог-демократ А. Гумбольд, пізніше французький педагог і філософ Ж.-Ж. Руссо і інші педагоги говорили про виховання у дітей «почуття природи» як відчуття його ушляхетнюючого впливу на людину. Ж. Ж. Руссо в книзі «Еміль, або Про виховання» пропонував виховувати дітей в далечині від зіпсованої цивілізації на лоні природи». Оскільки, на його думку, виховання повинне відбуватися природно, згідно з природою. Руссо вважав природу дитини досконалою і тому не потрібно псувати її цивілізацією.

Проте проблема екологічного виховання в теорії та практиці шкільного навчання не нова. Особливий інтерес до цієї проблеми виник ще у 70-х-80-х роках. В цей період була розроблена «Концепція неперервного екологічного виховання на Україні», в якій наголошується: «... перед сучасною педагогічною наукою і практикою створились нові невідкладні завдання. Необхідно забезпечити підготовку молодого покоління, яке зможе вивести Землю із стану глибокої екологічної кризи, в яку вона потрапила через незнання або ігнорування законів взаємовідношення суспільства й природи...» [29].

Екологічні проблеми набули планетарного значення. Тому в сучасному світі гостро постало питання про захист навколишнього середовища, а у цьому ракурсі постає і важливість екологічного виховання всього людства. Сприятливий час для формування перших уявлень про навколишній світ, живу

і неживу природу, ставлення до природи, що виявляється в конкретній поведінці на емоційному рівні необхідно з молодшого шкільного віку.

Пізніше відбувається нагромадження знань про природні об'єкти, закономірності розвитку та функціонування біологічних систем, формування навичок аналізу і прогнозування нескладних екологічних ситуацій, закріплення нормативних правил поведінки у навколишньому середовищі. У цей період поглиблюються і розширюються знання про явища і закони природи, причини екологічної кризи, а також про шляхи збереження природних комплексів.

К.Д. Ушинський писав, що в у молодших школярів необхідно формувати широке коло знань про неживу природу, рослинний світ, тваринний світ, працю людей у природі. Він закликав розширити спілкування дитини із природою й дивувався тому, що «... виховний вплив природи... так мало оцінений у педагогіці» [10]. Саме тому майбутній педагог має постійно про це пам'ятати та розширювати природничий кругозір школярів.

На думку В.О. Сухомлинського, природа лежить в основі дитячого мислення, почуттів та творчості. Видатний педагог вважав, що формувати в дитини ставлення до рідного краю як частки природи слід починати з раннього віку [60].

Педагогічну цінність формування гуманних почуттів у дитини засобами природи підкреслювали великі педагоги. Ж. Ж. Руссо, Г. Песталоцці, Ф. Дістерверг.

А. Гумбольдт та Ж.Ж. Руссо відмічали необхідність виховання у дітей «чуття природи» як відчуття її благородного впливу на людину.

Я.А. Коменський підкреслював у «Великій дидактиці» важливу роль натуральних об'єктів у засвоєнні учнями природних понять. Він радив починати навчання із загальних спостережень над об'єктами, що «добре впливають на почуття та уяву», маючи на увазі природне оточення людини.

Видатний педагог К.Д. Ушинський вважав недоліком у виховному процесі неувагу до впливу природи на формування особистості. Закликав розширити спілкування учнів з природою. У книзі «Дитячий світ», викладаючи матеріал з природознавства, він групував його так, щоб школярі систематично

засвоювали єдність будови тваринного та рослинного світу та природи, що його оточує. Адже К.Д. Ушинський своїм основним завданням вважав надання учням початкових класів знань про природу та географію.

А.С. Макаренко створив на практиці і теоретично осмислив методіку екологічного виховання. Спираючись на високі та благородні принципи людського виховання, видатний педагог дійшов висновку: природа – це не якесь символічне багатство – це, перш за все, праця десятків і сотень поколінь, що оберігали рідну землю і передали її своїм нащадкам. Діти повинні зрозуміти, що природа – це і матеріальне багатство народу. Якщо з якоїсь причини вона збідніє, збідніємо і ми [17].

Багато слухних порад стосовно екологічного виховання дав В.О. Сухомлинський. У системі роботи педагога передусім видно прагнення і вміння реалізовувати взаємодію з природою у навчально-виховному процесі. Він наводив переконливі докази та варті уваги пропозиції щодо використання природи з метою розумового морального та естетичного виховання учнів, оцінюючи оточуюче середовище як «постійне джерело знань». У цьому і була велика мудрість педагога. В.О. Сухомлинський неодноразово підкреслював, якщо людина в дитинстві переживає почуття захоплення рідною природою, якщо, затамувавши подих, вона слухає розповідь вчителя про її красу, то в цей час пробуджується пульс живої думки дитини.

У психологічній літературі обґрунтовані загальні положення щодо сприймання і засвоєння учнями екологічних знань, екологічного виховання дітей. Психологи відзначають, що на різних етапах свого життя школярі по-різному усвідомлюють і сприймають навколишнє середовище. Діти за своєю природою люблять тварин та рослини. Цю вроджену ознаку слід враховувати у подальшому навчанні та вихованні. Так, на думку психолога А.П. Сидельникова, головною умовою успішного формування в учнів соціоекологічної культури є вмiле поєднання навчального матеріалу екологічного змісту із практичною діяльністю школярів у природному середовищі [17].

1.2. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів

В сучасному світі перед людством гостро постали екологічні проблеми, а саме: забруднення ґрунтів, повітря, водоюм токсичними відходами, вимирання десятків видів рослин та тварин, озонові діри, збереження генофонду та ін.

Головною причиною усіх негараздів природи була і залишається людина. Не усвідомлюючи свого місця у навколишньому природному середовищі, вона шкодить насамперед собі та майбутньому поколінню. Саме тому перед вчителями та вихователями стоїть складне завдання – організація та проведення заходів щодо екологічної освіти і виховання молодшого покоління. Створювати умови для екологічного виховання слід з перших років навчання в школі. Оскільки молодший шкільний вік є сензитивним періодом для накопичення та усвідомлення знань та навичок піклування про природу. Саме тому початкова школа дає можливість сформувати пізнавальний потенціал, виховувати особистість, яка усвідомлює місце людини у довкіллі через ознайомлення із рослинним і тваринним світом, розкриття взаємозв'язків у природі, вивчення та дослідження рідного краю.

Вивчення педагогічних умов екологічного виховання здійснюється на основі ознайомлення з теоретичними даними з наукових джерел, узагальнення передового педагогічного досвіду це зокрема, такі **вимоги**:

- 1) комплексний підхід до вивчення природи, з використанням міжпредметних зв'язків;
- 2) врахування вікових, індивідуально-психологічних особливостей школярів;
- 3) організація безпосередньої діяльності учнів по охороні та поліпшенню природного середовища своєї місцевості під час навчальної та суспільнокорисної праці;
- 4) вибір оптимальних норм, методів і прийомів екологічного виховання;
- 5) вплив вчителів на вихованців власним прикладом бережливого, дбайливого ставлення до навколишнього середовища;

б) єдність дій усього педагогічного колективу школи в екологічному вихованню учнів [41, с.69].

У психологічній літературі також обґрунтовані загальні положення щодо сприймання і засвоєння учнями екологічних знань, екологічного виховання дітей. Психологи відзначають, що на різних етапах свого життя школярі по-різному усвідомлюють і сприймають навколишнє середовище. Діти за своєю природою люблять тварин та рослини. Цю вроджену ознаку слід враховувати у подальшому навчанні та вихованні. Так, на думку психолога А.П. Сидельникова, головною умовою успішного формування в учнів соціоекологічної культури є вмiле поєднання навчального матеріалу екологічного змісту із практичною діяльністю школярів у природному середовищі [17].

Формування дбайливого ставлення школяра до природи здійснюється і в процесі трудового, морального, естетичного, патріотичного та фізичного виховання.

Виділяють певні етапи у процесі неперервного екологічного виховання. Розглянемо їх детальніше:

1) екологічне просвітництво – це перший ступінь в екологічному вихованні. Він формує перші елементарні знання про особливості взаємовідносин «суспільство-природа»;

2) екологічна освіта – це психолого-педагогічний процес впливу на людину, метою якого є теоретичне формування екологічної свідомості;

3) екологічне виховання – це формування в індивіда моральних принципів, що визначають його позицію та поведінку у сфері охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

У процесі екологічного виховання формується екологічна свідомість. Екологічна свідомість – це індивідуальна і колективна (суспільна) здатність усвідомлювати нерозривний зв'язок кожної окремої людини і всього людства загалом з цілісністю і відносною незмінністю природного середовища існування людини, усвідомлення необхідності використання цього розуміння у практичній діяльності, вміння і звичка діяти стосовно природи, не порушуючи

зв'язок і колообіг природного середовища, сприяти їхньому поліпшенню для життя нинішнього і майбутніх поколінь людей [22].

У процесі формування екологічної культури дитини можна виділити чотири етапи залучення дітей до світу природи.

I етап – дітей вчать бачити і розуміти красу навколишнього світу;

II етап – метою цього етапу є формування в молодших школярів потребу не лише споглядати, а й бережливо ставитися до природи, охороняти і збагачувати її;

III етап – на третьому етапі учні усвідомлюють, що природа не є чимось відстороненим від людини, що людина – це своєрідний її вихованець: через спілкування з природою людина виховує в собі найкращі моральні якості;

IV етап – це етап становлення екологічної відповідальності у випускників школи як основної риси особистості на основі системних знань про екологічні проблеми сучасності і можливості впровадження концепції сталого розвитку сучасної цивілізації і навколишнього середовища.

Розглянемо запропоновані Г. Чайковською складові процесу формування екологічної свідомості школярів, що включає такі **компоненти**:

1) формування адекватних екологічних уявлень. Така система уявлень дозволяє особистості знати, що і як відбувається у світі природи та між людиною та природою, і як варто поводитися з погляду екологічної доцільності. Так формується властива екологічній особистості дотичність до світу природи. Головним орієнтиром при вирішенні цього завдання екологічної освіти є формування розуміння єдності людини і природи, що сприяє виникненню психологічного залучення до світу природи;

2) формування ставлення до природи. Наявність екологічних знань не гарантує екологічно доцільної поведінки особистості, для цього необхідно відповідне ставлення до природи. Воно визначає характер взаємодії з природою, його мотивів, готовність вибирати екологічні стратегії поведінки, інакше кажучи, стимулює діяльність з точки зору екологічної доцільності. Так формується суб'єктивний характер сприйняття природних об'єктів, що властивий екологічній особистості. Головним орієнтиром при вирішенні цього

завдання є формування суб'єктної модальності, суб'єктивного ставлення до природи;

3) формування системи вмінь і навичок (технології) взаємодії з природою [67].

Таким чином, отримує підтвердження той факт, що екологічне виховання, екологічна культура, екологічна свідомість формується тільки шляхом тривалого й поступового пізнання довкілля. Це складний багатогранний психолого-педагогічний процес, що починається з раннього дитинства: чим швидше розпочинається навчання, тим кращими будуть результати.

Зазначимо, що успішність процесу екологічного виховання засобами навчальної діяльності визначається сукупністю взаємопов'язаних педагогічних умов, що забезпечують ефективне використання екологічно спрямованого матеріалу в початкових класах, а саме:

Цілеспрямованість – підпорядкованість всієї ековиховної роботи загальній меті, знання цієї мети вихователями і вихованцями, нетерпимість до стихійності у вихованні, наявність перспективи, проектування рівня екологічної культури особистості відповідно до запланованої мети.

Зв'язок з життям – систематичне ознайомлення учнів із екологічною ситуацією у країні, залучення їх до посильної участі громадсько-корисній роботі.

Наступність – поєднання виховання на уроці та в позакласній роботі екологічного спрямування, неперервне формування екологічної культури учнів загальноосвітньому педагогічному процесі.

Єдність педагогічних вимог школи, сім'ї і громадськості – взаємоінформування учасників виховного процесу про результати виховних впливів, досягнення в природоохоронній діяльності.

Використання краєзнавчого матеріалу – врахування досвіду учнів природоохоронній діяльності рідного краю, наповнення екологічного виховання молодших школярів національним змістом [41, с. 194].

В контексті досліджуваного питання розглянемо Концепцію екологічної освіти України, «як елементу гармонійного розвитку держави. Підготовка

громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи, повинна стати одним з головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України».

Концепція складена з урахуванням сучасного стану і перспектив розвитку суспільного знання, спрямована на перебудову змісту освіти й виховання відповідно до вимог часу та основних положень.

Згідно з концепцією, основною метою екологічної освіти є формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності. Дана мета реалізується поступово шляхом вирішення освітніх і виховних завдань екологічної освіти.

Зауважимо, що зміст безперервної екологічної освіти та виховання повинен включати дві ланки - формальну та неформальну.

До формальної системи освіти слід віднести загальну систему освіти, яка існує в Україні на таких рівнях: дошкільна, шкільна, позашкільна, професійно-технічна, вища та післядипломна освіта.

Друга ланка системи екологічної освіти та виховання – неформальна, має просвітній характер, формує екологічну свідомість і культуру населення. До неї належать: засоби масової інформації, церкви, громадські екологічні та просвітні об'єднання, партії тощо).

Розглянемо детальніше стадії здійснення екологічної освіти на всіх її рівнях. Найперші уявлення дитини про світ, любов до природи та всього живого закладаються у сім'ї – «Материнська школа» (сімейно-родинне виховання). Рівень сформованості знань про природу залежить від загальної культури батьків та їх екологічної освіти.

Наступною ланкою у розвитку екологічної свідомості дитини є дошкільні навчальні заклади. На цьому етапі їх основним завданням є забезпечення відповідних умов для вивчення світу, розвитку та підтримки того позитивного, що вже набуто в родині. Враховуючи надзвичайну емоційну чутливість

дошкільнят, перевага надається емоційно-естетичному сприйманню природи, розвитку естетичних, інтелектуальних, гуманістичних почуттів та етичних норм у ставленні до природи. На цьому етапі виховання дітей відбувається в процесі бесід, ігрової діяльності, читання художньої літератури; міфів, казок; перегляді дитячих кіно- і діафільмів, теле- і радіопередач, дитячих конкурсів і фестивалів та ін. з урахуванням вікових потреб та можливостей. Проте більша ефективність досягається при безпосередньому перебуванні у природному середовищі.

Провідна та найважливіша роль в екологічній освіті та вихованні учнівської молоді належить основній освітній ланці, оскільки не всі її випускники зможуть одержати вищу освіту. Пріоритетом загальної середньої екологічної освіти є особистісна орієнтація, що передбачає створення таких умов, за яких природа стає особистісною цінністю для кожного школяра.

У загальноосвітньому навчальному закладі **I ступеню** забезпечуються елементарні знання про природу та взаємозв'язки у ній, взаємодію і взаємовплив людини і природи; розуміння погіршення стану навколишнього середовища внаслідок нераціональної господарської діяльності та особистої причетності до екологічних проблем; розвиток ціннісного ставлення до природи як джерела задоволення естетичних, комунікативних, пізнавальних, рекреаційних та інших потреб особистості; формування елементів здорового способу життя та навичок екологічно доцільної поведінки.

Загальноосвітні навчальні заклади **II ступеню** (5-9 класи) покликані забезпечити учням базовий рівень екологічної освіти, оволодіння ними основами екологічної культури. Учні мають знати сутність екології як науки та сфери практичної діяльності людини, поняття та закономірності, що характеризують природу як цілісну систему; усвідомлювати первинність природи, всезагальний та об'єктивний характер природних закономірностей, необхідність їх дотримання людиною; розуміти діалектичний характер впливу науково-технічного прогресу на природу, сутність та причини виникнення глобальних екологічних проблем, шляхи досягнення збалансованого екологічно безпечного розвитку; знати екологічні права та обов'язки громадян України;

вміти оцінювати стан навколишнього середовища, регулювати власні споживання та спосіб життя, брати участь у практичних природоохоронних діях.

Загальноосвітній навчальний заклад III ступеню (10-11, 12 класи) забезпечує поглиблений рівень екологічної освіти відповідно до спеціалізації. Він забезпечує усвідомлення старшокласниками взаємозалежності екології та економіки, знання груп професій за впливом на довкілля. Учні старшої школи мають знати особливості впливу на навколишнє середовище обраної майбутньої професії, бути обізнаними у екологічному законодавстві відповідної галузі господарства, добре орієнтуватися в екологічних проблемах України. В цілому у старшокласників має бути сформована особистісна екологічна позиція і вміння її відстоювати в умовах правової демократичної держави [51].

Здійснення **вищої екологічної освіти** є продовження базової середньої освіти на наступному, більш високому рівні з метою формування у студентів високої екологічної культури, глибоких екологічних знань та біосферного світогляду, підготовка бакалаврів, спеціалістів і магістрів у всіх сферах екологічної практичної управлінської, освітньої та наукової діяльності [51].

Саме тому вища екологічна освіта має бути диференційованою, різноплановою, охоплювати всі рівні професійної підготовки з урахуванням потреб особистості, регіонів та держави загалом. З метою забезпечення ґрунтовних знань студентів, щодо стану екології та раціонального природокористування, у всіх ЗВО (які не готують фахівців-екологів) на бакалаврському рівні необхідно передбачити курс екології – «Основи екології», який би включав необхідні теоретичні і практичні аспекти і тенденції сучасного екологічного стану.

Проте особливе значення має екологічна освіта для студентів педагогічних закладів вищої освіти, майбутніх вихователів і вчителів, які поряд із загальним високим рівнем екологічної культури мають опанувати методіку екологічної виховної роботи, для реалізації екологічного виховання в умовах освітнього процесу. Подальша підготовка викладачів з екологічних дисциплін вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації відбувається через

магістратуру та аспірантуру з екологічних спеціальностей у класичних університетах, а також у ЗВО за екологічним та галузевим спрямуванням.

Необхідність екологізації освіти нині визначається багатьма дослідниками, проте висловлюють різні точки зору щодо її змісту та шляхів реалізації. Сучасні вимоги до отримання екологічних знань, мають на меті екологізацію базової освіти. Екологічні поняття мають проходити наскрізною темою в навчальних програмах і гуманітарних, і природничих дисциплін.

Відповідно зміст вищої екологічної освіти повинен віддзеркалюватися у Державних стандартах вищої освіти за всіма напрямками підготовки згідно положень даної Концепції. Також, можемо зробити висновок, що екологічна освіта є неперервною впродовж життя та передбачає організацію виховання і навчального процесу від дитинства до глибокої старості та реалізується на всіх освітніх рівнях.

1.3. Методи та прийоми професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів до екологічного виховання молодших школярів

Важливою умовою підготовки молодших школярів до здійснення екологічної діяльності педагоги мають орієнтуватись на емоційність розвитку молодших школярів. Оскільки в молодшому шкільному віці переважає наочно-образне мислення, запам'ятовування має переважно мимовільний характер: діти краще запам'ятовують події, предмети, факти, явища, що близькі до їхнього життєвого досвіду. Тому нова інформація, нові знання мають спиратися на життєвий досвід дітей. Якщо створювати для дітей асоціації із добре знайомими поняттями, то можна отримати бажаний результат.

З метою дослідження створення умов для екологічного виховання в молодшій школі нами було проаналізовано Державний стандарт початкової освіти, який передбачає організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегрованій основі та з переважанням ігрових методів у першому циклі (1-2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3-4 класи).

Однією з ключових компетентностей, яка визначена у Державному стандарті є **екологічна компетентність**, «що передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів з розумінням важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства».

Метою природничої освітньої галузі є формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічної та інших ключових компетентностей шляхом опанування знань, умінь і способів діяльності, розвитку здібностей, які забезпечують успішну взаємодію з природою, формування основи наукового світогляду і критичного мислення, становлення відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку.

Таким чином здобувач освіти:

- 1) відкриває світ природи, набуває досвіду в її дослідженні, шукає відповіді на запитання, спостерігає за навколишнім світом, експериментує та створює навчальні моделі, виявляє допитливість та отримує радість від пізнання природи;
- 2) опрацьовує та систематизує інформацію природничого змісту, отриману з доступних джерел, та представляє її у різних формах;
- 3) усвідомлює розмаїття природи, взаємозв'язки її об'єктів та явищ, пояснює роль природничих наук і техніки в житті людини, відповідально поводить у навколишньому світі;
- 4) критично оцінює факти, поєднує новий досвід з набутим раніше і творчо його використовує для розв'язування проблем природничого характеру [53].

Виходячи з даних положень змісту Державного стандарту початкової освіти, можемо зробити висновок, що екологічне виховання молодших школярів має за мету не тільки подання відповідних знань, а й спрямованість на усвідомлення екологічної цінності природного середовища у єдності його з людиною. Учням необхідно надавати знання у доступній та зрозумілій для них

формі, щоб спонукати подальше пізнання навколишнього світу, розвивати і виховувати дитину відповідно до екологічних норм і моралі.

Подаючи дітям інформацію про навколишнє середовище, вчитель повинен застосовувати пояснювально-ілюстративний метод до якого належать: розповідь, пояснення, бесіда.

Розповіді містять навчальні елементи, використовується цікавий природничий матеріал. Велика кількість занять будуються у формі евристичної бесіди, з проблемними запитаннями, завданнями, які вирішуються під час бесіди з дітьми. Саме це дає дітям змогу вчитися порівнювати, аналізувати, використовувати вже набуті знання, розвивати логічне мислення. За потреби учитель пояснює, доповнює, вчасно спрямовує роздуми дітей у необхідний напрямок. Співпраця дорослих і дітей, партнерство, взаємоповага сприяють налагодженню гуманних стосунків між усіма членами навчального процесу.

У роботі з учнями широко застосовується використання наочності. Це різноманітні ілюстрації, гербарії, альбоми, таблиці, схеми, карти, макети, фотографії, натуральні природні об'єкти тощо.

Позитивний результат можна отримати використовуючи індуктивний метод пізнавальної діяльності. Оскільки спочатку діти отримують інформацію під час спостережень, експериментування і тільки після цього проводяться підсумкові заняття, на яких встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, діти доходять до певних висновків. Не слід забувати про те, що екологічні заняття принесуть більше користі, якщо дитина самостійно робить маленькі відкриття та знахідки.

У процесі роботи з молодшими школярами провідні науковці – В.А. Ясвін та С.Д. Дерябо, пропонують такі методи екологічного виховання:

- 1) метод екологічних асоціацій;
- 2) метод художньої репрезентації природних об'єктів ;
- 3) метод екологічної лабілізації ;
- 4) метод екологічної рефлексії;
- 5) метод екологічної ідентифікації;
- 6) метод екологічної емпатії;

- 7) метод екологічної турботи ;
- 8) метод ритуалізації екологічної діяльності;
- 9) метод екологічних експектацій.

Найефективніше реалізація цих методів відбувається в умовах еколого-психологічного тренінгу, спрямованого на корекцію екологічної свідомості його учасників.

Також доцільним та ефективним у початковій школі є використання методу гри. Гра найбільш природна і водночас провідна форма дитячої діяльності, що глибоко торкається її емоційної сфери, активізує емпатичні переживання, закріплює моральну мотивацію, містить широкі можливості для вправлення у моральній поведінці і вчинках у природному оточенні. Екологічні ігри та завдання дають дитині змогу відчутися частиною природи, реагувати на проблеми, викликають бажання допомогти природі, захистити її від небезпеки.

Головна мета екологічних ігор – розвинути потребу в спілкуванні з природою, опанувати норми екологічного грамотної поведінки, усвідомити багатогранну цінність природи, сформувати потребу в природоохоронній діяльності, почуватися частинкою природи, Землі та Всесвіту.

Витоки застосування дидактичних ігор ми можемо знайти і в народній педагогіці. Ігри та іграшки, які створив народ, завжди допомагали дітям пізнавати світ граючись. І в сучасній початковій школі гра тісно пов'язана з навчанням, вона постійно удосконалюється. Оцінюючи дидактичну гру та її роль в системі навчання. Адже доведено, що дидактичні ігри, ігрові завдання та прийоми дозволяють підвищити сприйнятливості дітей, різноманітності навчальну діяльність дитини, приносять цікавість до пізнання світу .

За характером пізнавальної діяльності дітей розрізняють репродуктивні, проблемно-пошукові та творчі ігри. Їх доцільно об'єднувати у три основні групи: динамічні, або рухливі, інтелектуальні та духовно - естетичні. Динамічні ігри сприяють фізичному розвитку, інтелектуальні – розвивають мислення, духовно - естетичні допомагають дізнатися про внутрішній світ дитини, її емоційно-творчу сферу.

Ігрові ситуації використовуються у двох аспектах: як засіб екологічного виховання і як метод виявлення рівня вихованості дітей. Включення дітей в ігрові ситуації, дає можливість бачити, як вони діють, керуючись своїми уявленнями про хороше і погане, виявляють бажання заступитися, співчують, засуджують. Дитині пропонують грати за себе саму, за свого товариша, намагаючись уявити, пояснити, визначити діями свого героя. Це дає змогу вчителю виявити рівень вихованості дітей, мотиви поведінки у різних ситуаціях. Тому дидактична гра є важливим засобом екологічного виховання.

Дидактичні ігри, що проводяться під час екскурсій, орієнтовані на надання школярам можливості виявити активну, екологічно грамотну позицію по відношенню до об'єктів природи. Під час екскурсій дидактичні ігри можна проводити з метою закріплення програмного матеріалу за орієнтуванням у просторі та розвитку екологічних уявлень.

Отже, для формування екологічного світогляду учнів, педагогу необхідно шукати творчі шляхи, залучаючи мистецтво, туристичні походи, відроджуючи традиції, створюючи дискусійні бесіди тощо.

У контексті розгляду даного питання пропонуємо розглянути найбільш доцільні принципи та форми здійснення екологічного виховання, які вчитель може використовувати у педагогічній діяльності з молодшими школярами.

Для здійснення вчителями екологічного виховання молодших школярів педагоги мають дотримуватись основних принципів екологічної освіти та виховання. Розглянемо класифікацію основоположних **принципів екологічного виховання** А.Н. Захлебного:

- 1) взаємозв'язок глобального, національного та краєзнавчого підходів;
- 2) принцип співпраці;
- 3) принцип прогностичності;
- 4) принцип міждисциплінарності;
- 5) принцип єдності теорії і практики;
- 6) принцип безперервності;

7) єдності інтелектуального й емоційного сприймання навколишньої дійсності у практичній діяльності по її збереженню, догляду за нею і поліпшенню її якісного та кількісного складу [24].

Екологічна виховна діяльність в навчальних закладах відрізняється надзвичайним різноманіттям форм та заходів, таких як:

- 1) обов'язкові і факультативні;
- 2) традиційні і оригінальні;
- 3) індивідуальні, групові, масові;
- 4) елементарні (доповідь) і комплексні (конференція);
- 5) разові (тематичний вечір) і постійно діючі (гурток);
- 6) усні (бесіда), друковані (газета), наочно-зображальні (виставка);
- 7) радіомовні, кінодемонстраційні;
- 8) інформаційні (лекція), ігрові (свято), змагальні (вікторина), ділові (зелений патруль).

Отже, **форми організації навчально-виховного процесу** – це зовнішній вияв узгодженої діяльності вчителя та учнів, яка відбувається у відповідній послідовності та режимі. З огляду на специфіку еколого-виховного процесу розрізняють такі **форми екологічного виховання**:

1. **Урок** – основна форма екологічного виховання учнів. У початковій школі екологічні знання учні отримують на уроках «ЯДС», «Української мови», «Музичного мистецтва» та «Образотворчого мистецтва».

2. Альтернативою звичайному уроку є **уроки доброти**. Вони виховують чуйність і почуття емпатії. Такі уроки, що впливають на душу дитини, не повинні бути багатослівні. Вони можуть поєднуватися зі сприйняттям художніх творів. В тематику уроків доброти можна внести, наприклад, такі питання, як: «Що ти відчуваєш, коли дивишся в небо?», «Любити природу – що це значить?», «Що таке краса?» тощо. Необхідно звертати увагу не тільки на окремі природні об'єкти, але і на екологічні спільноти, розглядаючи ліси і водойми, визначаючи взаємодію між ними, будувати логічні ланцюги, зв'язки і залежності.

3. **Еколого-психологічні тренінги** – це комплексна форма

екологічного виховання, основана в методології соціально-психологічного тренінгу і спрямована на корекцію екологічної свідомості особистості. Як засіб в екологічному вихованні можна також використовувати структурні вправи та елементи тренінгу, які підбирає вчитель відповідно до специфіки аудиторії та інформаційної наповнюваності заняття. Пропонуються два варіанти тренінгових вправ згідно з їхньою спрямованістю: співпереживання та самоусвідомлення причетності до природи і актуалізація готовності до розв'язання екологічних проблем.

4. **Літній екологічний табір** – форма екологічного виховання учнів, мета якого розвинути у дітей і підлітків здатність чуйно ставитися до природи, передбачувати наслідки своїх дій, розуміти взаємозв'язок різних явищ у природі.

5. **Екологічні акції** – дієва форма екологічного виховання. Акція може бути епізодичною або постійною. Такі заходи формують активну життєву позицію дитини, і тому їх треба проводити, починаючи з першого класу школи. Щорічними стали такі всеукраїнські акції: «Збережи ялинку», «Первоцвіт», «Птах року». Екологічні акції розширюють досвід природоохоронної діяльності, залучають до суспільно-корисної праці, підтримують прагнення активно і самостійно надавати допомогу природним об'єктам, дозволяють випробувати почуття гордості від виконаної роботи. Найбільш значущим є те, що під час цих акцій школярі накопичують емоційно-позитивний досвід спілкування з природою.

6. **Еколого-туристичні походи**. Під час походу створюються сприятливі умови для учнів, які прагнуть краще пізнати рідний край, вивчити його багатства, зрозуміти красу природи, а також для школярів, які в стінах школи не можуть проявити свої таланти і яскраві риси характеру. Навчити дітей бачити красу рідної природи, вдивлятися в неї, отримати навички спілкування з нею допоможе метод цільових екскурсій в природу. Спостерігаючи різні природні явища в природних умовах, діти здобувають знання, у них розвивається сприйняття різноманітних фарб і звуків рідної природи.

7. **Екологічні екскурсії** – один із методів вивчення екологічного стану довкілля. Екскурсії проводять з різною метою і в різних біогеоценозах: у лісі, парку, на луках, поблизу боліт і озер. Об'єктами вивчення при цьому є рослинний і тваринний світ, абіотичні умови природного середовища. Під час екскурсії діти вчать спостерігати за об'єктами та явищами, аналізувати їх, робити висновки та узагальнення.

Доцільною екскурсійна робота буде, якщо дотримуватися загальнодидактичних принципів систематичності і послідовності. Тому рекомендується розробити перспективний тематичний план екскурсій на природу по блокам: осінні, зимові, весняні, літні, щоб кожна екскурсія забезпечувала дітям первинне цілісне сприйняття предметів і явищ природи. Лише в процесі тематичних екскурсій чуттєвий досвід учня збагачується яскравими, емоційно насиченими образами, більш вражаючими, ніж ті, які можна дізнатись з сучасних джерел інформації. Екскурсійна форма освіти допомагає розширити уявлення вихованців про екологічні системи, сформувати уявлення про їхнє життя протягом року, спостерігати, які зміни відбуваються з кожним природним об'єктом залежно від сезону, навчитися любити і оберігати навколишнє середовище, розвивати здібності виражати свої емоції і почуття при взаємодії з природними об'єктами, освоювати навички і правила поведінки, основи безпеки життєдіяльності в природі.

Таким чином, педагогічна робота педагога в ході проведення екскурсій спрямована на реалізацію трьох функцій: освітньої, виховної, розвиваючої. Ці завдання повинні конкретизуватися для кожної екскурсії і забезпечувати засвоєння дітьми реально існуючого досвіду пізнання, розвивати логіку мислення та пізнавальні здібності кожного учня. Кожна екскурсія повинна готуватися заздалегідь. Для її проведення учитель повинен добре знати особливості обраного ландшафту, а саме: його географічне розташування, кліматичні умови, ґрунти, характерних представників флори та фауни, пристосування їх до умов існування.

8. **Тиждень екології.** Підготовку до його проведення необхідно починати за 1– 1,5 місяця. За цей час слід скласти план заходів Тижня,

розробити сценарії екологічних вікторин, турнірів, ігор, вечорів, проектів тощо. Обов'язково разом з учнями потрібно розподілити ролі або ділянки роботи, за які вони відповідатимуть. Бажано проводити роботу з підготовки так, щоб ініціаторами тих чи інших дій були саме діти, а вчитель лише допомагав впроваджувати їхні ідеї.

9. **Усний журнал** – одна з форм масової художньо-пропагандистської роботи з охорони природи. Його підготовка ґрунтується на ініціативі й самодіяльності колективу з моменту зародження задуму. Не варто перетворювати журнал на набір коротких лекцій, доповідей або монтаж з віршів і пісень. Буде доречним, якщо кожна сторінка журналу буде представлена окремим жанром. Спілкування учасників заходу, зміст виступів повинні мати характер імпровізацій.

10. **Виготовлення книжок-саморобок** «Екологічні казки» в спільну діяльність дітей з батьками дозволять активізувати розумову діяльність дітей у вигадуванні сюжету і оформленні книжкових сторінок. Учні пропонуються оформити такі книги, як: «Казка про цікаву тварину», «Як подорожувала крапелька», «Казка про квітку Росянка». Майстерня по виготовленню ляльок «Краплинка», «Королева Екологія», «Пробіркин», «Саморобкин», «Екологічна Безпека» Подібні книги збагатять розвиваючі центри новими персонажами, які стануть головними героями гри малюків, їх порадиниками в прийнятті грамотних рішень в збереженні екології свого ділянки.

Таким чином, для реалізації програмних вимог, щодо екологічної освіти підростаючого покоління, вчителю необхідно пам'ятати про те, що потрібно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, її потенційні можливості, емоційний стан та настрої. Оскільки лише таке ставлення стимулює у дітей бажання більше дізнаватися, сприяє розвитку пам'яті, уяви, логічного та образного мислення та самостійності. Саме тому навчання екології має бути активним, цікавим, раціональним, максимально наближеним до життя, а у навчальному матеріалі не повинно бути перенасиченості занадто складною інформацією, яку діти неспроможні належним чином сприйняти. Саме тому вчитель має бути обізнаним в основних формах, прийомах, методах

реалізації екологічного виховання в початковій школі та керуватися в своїй роботі провідними принципами.

Висновки до розділу 1

Отже, екологічне виховання – систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури.

У наші дні питання екологічного виховання набули великого значення і вирішувати її – це задача нової української школи. Науково-теоретичну основу дослідження склали праці, у яких висвітлена проблема наступності екологічної освіти та шляхи її реалізації в навчанні і вихованні на різних вікових етапах; розкрито особливості організації педагогічного процесу щодо екологічного виховання молодших школярів в початковій школі.

Зосереджено увагу на працях видатних педагогів Ж. Ж. Руссо, Й. Песталоцці, К. Ушинського, Г. Ващенко, В. Сухомлинського, які наголошували на важливості впливу природи на розумовий розвиток, на формування моральних та естетичних якостей особистості.

В контексті першого розділу нами було досліджено наукові підходи до визначення терміну «екологічне виховання» та розкрито зміст даного терміну. Означено педагогічні умови екологічного виховання підростаючого покоління, починаючи з молодшого шкільного віку. Також нами було розкрито зміст основних методів та прийомів екологічного виховання. Оскільки в процесі навчання учителю необхідно зважати на сензитивні періоди школярів. Слід мати на увазі, що отримання природоохоронних навичок відбувається набагато швидше та ефективніше у процесі діяльності дітей (гри, екскурсій, залучення до екоакцій, тренінгів, екопроектів) ніж механічне заучування певної інформації. Тому сучасні учителі початкових класів повинні використовувати традиційні та нетрадиційні форми екологічного виховання молодших школярів, під час проведення уроків так і в позаурочний час. Маючи в педагогічному арсеналі велику кількість дидактичних ігор екологічного

спрямування, учитель полегшує для школярів розуміння природи, робить екологічне виховання різноманітним та цікавим для них.

Відповідно, методична підготовка майбутнього вчителя початкової школи повинна ґрунтуватися на: теоретичній і практичній готовності майбутнього фахівця до організації і провадження екологічної освіти в початковій школі; в умінні вчителя обирати доцільні форми, методи, засоби, прийоми для забезпечення процесу навчання; взаємодії всіх його учасників і формування у них екологічного світогляду в умовах розвитку сучасної освіти.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

2.1. Аналіз програмно-методичних основ забезпечення професійної підготовки студентів до екологічного виховання учнів

У «Концепції екологічної освіти в Україні» зазначено, що екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури як складової системи національного і громадянського виховання всіх верств населення [51].

У національній стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 роки вказується, що зміст і організація сучасної освіти недостатньо орієнтовані на формування у молоді життєво важливих компетентностей, активної її соціалізації. В умовах модернізації освіти і загрози екологічної кризи особливо актуальним є набуття молоддю екологічної компетентності, яка є складовою життєвої компетентності [52].

Безумовно питання екологічної освіти є важливим в контексті сучасної освіти в Україні та світі. Оскільки кожна людина розуміє, що проблема екології є нагальною для вирішення у нашій області, місті, країні та всій планеті загалом. Для реалізації екологічного виховання в закладах освіти різних рівнів необхідні кваліфіковані та обізнані вчителі – організатори, які володіють традиційними і сучасними формами, методами, прийомами екологічного виховання. Новій українській школі необхідні вчителі, які переймаються сучасним станом планети; знайомі з тенденціями щодо зміни екологічної ситуації, принаймні, в області, районі чи місті; здатних до мотивації та залучення школярів до природозбережувальної діяльності.

Початковий етапом в екологічному вихованні є молодший шкільний вік, у цей період відбувається формування загального світогляду, засвоєння основних знань про єдність людини з природою. І особливу роль у цьому

процесі відіграє вчитель. Формування екологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи «відбувається в процесі навчання дисциплін природничо-математичного циклу («Основи природознавства», «Екологія», «Польова практика») та професійно-практичного («Дидактика», «Теорія та методика виховання», «Методика викладання природничої освітньої галузі»))» [27, с.90].

Тому одним із завдань нашої роботи є аналіз навчальних програм закладів вищої освіти, спеціальності 013 «Початкова освіта», щодо підготовки майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів початкової школи.

Нами було проаналізовано робочі навчальні програми університетів:

- Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;
- Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;
- Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;
- Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Розгляд програм Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти виявив, що однією з фахових компетентностей майбутнього вчителя є природничо-наукова компетентність, яка передбачає здатність до застосування професійно профільованих природничо-наукових знань, практичних умінь і навичок, які є теоретичними основами побудови змісту природознавчого матеріалу відповідної освітньої галузі початкової освіти. Складниками природничо-наукової компетентності є астрономічна, географічна, землезнавча, біологічна (ботанічна, зоологічна, анатомічна, фізіологічна), екологічна, валеологічна [48]. Також однією з фахових компетентностей майбутніх педагогів зазначена «здатність до формування у дітей навичок екологічно доцільної поведінки і діяльності у природі».

До обов'язкових навчальних дисциплін, які готують майбутнього вчителя початкової школи до екологічного виховання учнів належать: «Основи природознавства» (9 кредитів), «Методика навчання природничої освітньої галузі» (4 кредити).

В освітньо-професійній програмі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського визначено, що до фахової екологічно спрямованої компетентності належить «здатність до формування у дітей молодшого шкільного віку навичок екологічно доцільної поведінки і діяльності у природі»; «здатність до формування у дітей молодшого шкільного віку естетичного ставлення до довкілля» [45, с 9].

До обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми належать такі навчальні дисципліни екологічного спрямування, як: «Основи природознавства з методикою» (5 кредитів) (с.15); «Методика ознайомлення дітей з довкіллям» (6 кредитів) (с.15); «Методика формування компетентності в природничій освітній галузі з технологіями інтегративного навчання» (6 кредитів) [45, с.16]. До вибірових компонентів належать такі предмети, як: «Основи шкільного туризму» (3 кредити); «Екологія» (3 кредити); «Дивовижний світ природи і людина» (3 кредити); «Екскурсійна справа» (3 кредити).

Нами було проаналізовано навчальний курс «Методика навчання природознавства», що вивчається у змісті освітньо-професійної програми «Початкова освіта» ОС «Бакалавр» Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. У програмі зазначена «здатність до застосування професійно профільованих природничо-наукових знань і практичних умінь і навичок, які є теоретичними основами побудови змісту природознавчого матеріалу відповідної освітньої галузі початкової освіти» [47, с.9].

Серед програмних результатів навчання виділено ті, які формують екологічну компетентність вчителя:

- «знати про природно-наукові та економічні основи раціонального природокористування; економічні основи охорони довкілля від забруднення;

основні нормативні документи й закони України у сфері охорони навколишнього природного середовища та природокористування; основні методи управління якістю навколишнього середовища та раціонального природокористування; діючий економічний механізм природокористування» [47, с. 16].

- «знати про становлення і розвиток методики природознавства як науки; принципи навчання, форми організації навчального процесу, засоби наочності, які використовуються в процесі навчання природознавства» [47, с.17].

- «знати про становлення і розвиток методики природничої галузі початкової освіти; володіти принципами навчання, формами організації освітнього процесу; методами навчання. Розуміти їх роль і місце на уроках природознавчих дисциплін в початковій школі».

До обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми підготовки майбутнього вчителя Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка належать: «Основи екології» (3кредити); «Основи природознавства» (3 кредити); «Методика навчання освітньої галузі «Природничача» (8 кредитів) [47, с.24].

Проаналізуємо освітньо – професійну програму спеціальності 013 «Початкова освіта» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Виділимо загальні компетентності природничого змісту у підготовці майбутніх вчителів: «здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння філософії, історії та закономірностей розвитку предметної області; планувати, організовувати та реалізовувати на практиці дії зі зміцнення здоров'я (фізичного, психічного, соціального й духовного) та збереження довкілля (екосоціокультурна)» [46, с.8].

В освітній програмі університету зазначено, що обов'язковий компонент екологічної освіти реалізуються в курсах: «Екологія», який розрахований на 3 кредити та має форму підсумкового контролю «екзамен» (с.7); «Основи природознавства та суспільствознавства» обсяг курсу 3 кредити, форма

контролю – екзамен; та «Методика навчання природничої освітньої галузі» розраховано на 3 кредити, форма оцінювання – екзамен.

Розглянемо більш детально зміст робочої програми навчальної дисципліни «Екологія» НУЧК «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка за напрямом підготовки 0101 «Початкова освіта».

Метою даної дисципліни є «формування екологічної компетентності майбутніх вчителів початкових класів, ознайомлення їх з глобальною екологічною кризою, яка пов'язана з негативними наслідками науково-технічної революції та сформувати організаторські навички для екологічної освіти і виховання учнів, навчити їх любити природу, бережно відноситися до неї, раціонально використовувати її ресурси» .

У програмі зазначені завдання, загальні компетентності, фахові компетентності майбутніх педагогів початкової школи з курсу «Екологія», а також програмні результати навчання.

Дисципліна розрахована на 3 кредити для денної та заочної форми навчання студентів. Основними завданнями вивчення дисципліни «Екологія» є:

- формування світоглядних знань про основні тенденції взаємодії суспільства і природи на сучасному етапі, взаємозалежність економіки й екології;

- розкриття основ природокористування, формування знань про традиції природокористування корінних громад населення, основні положення міжнародної стратегії сталого розвитку;

- виховання розуміння сучасних екологічних проблем, усвідомлення їх важливості, актуальності і універсальності;

- виховання почуття відповідальності за стан довкілля, усвідомлення місця людини в природі, свідомості щодо необхідності дотримання природоохоронного законодавства;

- розвиток особистої відповідальності за стан довкілля на місцевому, регіональному рівні, вміння прогнозувати особисту діяльність та діяльність інших людей;

– розвиток системи інтелектуальних та практичних умінь і навичок, емоційних переживань стосовно вивчення, оцінювання та збереження природи рідного краю та власного здоров'я;

– оволодіння майбутніми учителями технологіями та методами екологічного виховання учнів початкової школи.

Дослідження змісту робочої програми навчальної дисципліни «Методика навчання природничої освітньої галузі» НУЧК «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка за напрямом підготовки 0101 «Початкова освіта» показало, що метою курсу є: «розкриття наукових концепцій, дидактико-методичних понять, методів та технологій сучасного уроку «Я досліджую світ» та її природничої складової; надання допомоги студентам у процесі оволодіння професійною компетентністю, формування особистості майбутнього учителя, який зорієнтований не на передачу знань, а на особистісний розвиток дитини і потреби сучасної школи». До основних завдань дисципліни входять ті, що знайомлять майбутнього вчителя з формами, методами і прийомами екологічного виховання молодших школярів. До них належать:

- опанування студентами психолого-педагогічними та методичними основами курсу «Методика навчання природничої освітньої галузі»;

- засвоєння студентами знань, умінь і навичок організації та проведення різних форм роботи з молодшими школярами;

- оволодіння вміннями та навичками підбору дидактичного матеріалу в процесі проведення різних форм роботи з дітьми на уроках «Я досліджую світ»;

– виховувати почуття відповідальності, компетентності, дієвості та активності майбутніх педагогів.

На вивчення даної дисципліни відводиться 90 год. (3 кредити).

З огляду на аналіз освітньо-професійних та окремих робочих програм ЗВО нами було проаналізовано навчально – методичні посібники, які готують майбутніх вчителів до екологічного виховання учнів.

Далі нами вивчались *навчально-методичні посібники* для студентів закладів вищої освіти:

- О.О. Ліннік «Методика викладання освітньої галузі «Людина і світ»

[36].

- І. В. Мозуль «Навчання природознавства в сучасній початковій школі» [41];
- Т. Гільберг «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу» [19].

Аналіз навчально методичних посібників дозволив виявити спільні завдання щодо підготовки вчителя до екологічного виховання. До них належить:

- формувати у студентів систему сучасних екологічних знань, розуміти зміст і перспективи екологічної екологічного виховання школярів;
- формувати у студентів систему знань про теоретичні основи організації та управління екологічною освітою;
- сприяти освоєнню студентами методиками та технологіями формування екологічної культури школярів, орієнтованих на розвиток здібностей дітей.

Начально-методичні посібники сприяють освоєнню студентами системи **умінь:**

- аналізувати, критично оцінювати і творчо використовувати програмно-методичну та наукову інформацію в області екологічного виховання школярів;
- обґрунтовано відбирати зміст і адаптувати інформацію адекватно віковим і психологічним особливостям дітей;
- впроваджувати інноваційні педагогічні технології та методи формування екологічної культури школярів;
- аналізувати і відбирати навчально-виховний матеріал відповідно до цілей, рівня навчання і виховання дітей, конкретних педагогічних умов;
- формувати мотивовану поведінку дітей за допомогою альтернативних інноваційних, традиційних програм і педагогічних технологій формування екологічної культури.

У навчальному посібнику О. О. Ліннік «Методика викладання освітньої галузі «Людина і світ»» у II модулі є тема «Екологічна освіта молодших школярів на уроках курсу «Я і Україна». В ній розглядається питання:

- 1.Зміст екологічної освіти молодших школярів.
- 2.Формування екологічної культури молодших школярів.
- 3.Формування моральних та екологічних відносин у молодших школярів.
- 4.Дослідницькі домашні завдання екологічного змісту.

У посібнику «Навчання природознавства в сучасній початковій школі» авторки І. В. Мозуль включена лекція «Загальноприродничий, біологічний та екологічний компоненти освітньої галузі «Природознавство» у початковій школі» та у розділі III для самостійного опрацювання є тема 6 «Формування екологічної компетентності молодших школярів у процесі вивчення природознавства». У лекційному занятті значна частина матеріалу присвячена формуванню екологічної свідомості школярів, представлені педагогічні умови екологічного виховання, розкривається екологічний компонент освітньої галузі «Природознавство», зосереджується увага на методах екологічного виховання та на формуванні у молодших школярів свідомого ставлення до екологічних проблем.

У матеріалах для самостійного опрацювання розкрито термінологічний апарат щодо екологічної компетентності молодших школярів, обговорюються питання формування екологічної культури, аналізується педагогічний досвід формування екологічної культури молодших школярів.

У посібнику Т. Гільберг «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу» для вчителів початкової школи, студентів ЗВПО у параграфі «Ключові компетентності та їх реалізація в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» розглядається екологічна компетентність, екологічна грамотність, діяльнісний компонент екологічної компетентності та рекомендується участь школярів у розробці та реалізації навчальних проєктів, спрямованих на покращення стану навколишнього середовища.

Отже, проаналізувавши освітньо-професійні програми та навчальні посібники для підготовки майбутнього вчителя за спеціальністю «013 Початкова освіта», можемо зробити висновок, що значну роль у підготовці вчителя початкової школи до екологічного виховання відводиться предметам, які несуть екологічну складову. Вони сприяють ознайомленню з принципами навчання, формами організації навчального процесу, засобами наочності, які використовуються в процесі навчання природничої освітньої галузі та готують фахівців до навичок екологічно доцільної поведінки і діяльності у природі. Передбачені результати опанування предметами екологічного змісту в ЗВО логічно поєднуються з вимогами Держаного стандарту НУШ та Типовими програмами для початкової школи. Оскільки майбутній педагог початкової школи має керуватися нормативними документами та володіти методикою викладання, ґрунтовними знаннями з опанованих в ЗВО предметів, щодо впровадження екологічного виховання в освітній процес, можемо перейти до експериментальної перевірки підготовки сучасного вчителя до екологічного виховання.

2.2. Критерії, показники й рівні сформованості методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до екологічного виховання учнів

Відзначимо, що у контексті дослідження змісту, форм і методів формування екологічної свідомості майбутніх фахівців актуальною є проблема визначення критеріїв, рівнів та показників цього складного інтегративного утворення.

В енциклопедичних виданнях критерій (від грец. *kriterion* – «мірило оцінки») трактують як ознаку, на основі якої робиться оцінка, визначення чи класифікація, мірило для визначення, оцінки предмета чи явища [28, с. 149]; підстава для оцінювання або класифікації чогось [44, с. 211].

Ефективність професійної підготовки майбутнього фахівця та якість освіти загалом визначаються рівнем сформованості професійної компетентності майбутнього фахівця. Визначити рівень сформованості професійної

компетентності та готовності до здійснення екологічного виховання майбутніх вчителів можна завдяки розробленим критеріям.

У словнику іншомовних слів критерій визначений як засіб для судження, ознака, на підставі якої здійснюється оцінка будь-чого. При цьому необхідно визначити норми за попередньо встановленими значеннями, що дають змогу робити певні висновки. Самі критерії мають відповідати ознакам: об'єктивності, адекватності, валідності, комплексності та інтегративності. То ж критерії повинні оцінювати реальне становище об'єкта або процесу, тому до них відносять кількісні, якісні та результативні виміри.

Проблемам компетентісно зорієнтованої освіти й формування компетентностей присвячені дослідження Н. Бібік, В. Болотова, І. Зимньої, Е. Зеєра, В. Краєвського, О. Локшиної, О. Овчарук, Л. Паращенко, В. Петрук, Т. Петухової, О. Пометун, С. Ракова, О. Савченко, Ю. Татура та ін. Також у педагогічних дослідженнях значну увагу приділено питанням діагностування рівня сформованості компетентності. Критерії, показники й рівні підготовки фахівців досліджували Ю. Бабанський, В. Багрій, О. Барабанщиков, В. Беспалько, Н. Кузьміна, Е. Луговська, А. Маркова, О. Новіков та ін.

Розглянемо погляди науковців, щодо визначення змісту критеріїв оцінювання рівня сформованості компетентності. Дослідження проблеми екологічної компетентності особистості дозволило Т. Морозовій виділити три критерії компетентності, зокрема: **особистісний** – спрямований на усвідомлення себе частиною природи через формування екопсихологічної свідомості, що забезпечує усвідомлення необхідності ведення здорового способу життя та його ролі для саморозвитку й самореалізації особистості; **когнітивний** – лежить в основі екологічного світогляду і виражається у світосприйнятті, світовідчутті й світорозумінні людини та **діяльнісний** – забезпечує опанування особистістю світоглядними знаннями в процесі формування природничо-наукової картини світу на основі наукових знань про природу [33].

Науковцями О. Беспалько, О. Касяною та О. Фокіним обґрунтовано критерії формування світоглядної позиції особистості (когнітивний, емоційно-

ціннісний і поведінковий). **Когнітивний:** знання про світогляд людини та її світоглядну позицію, про сенс життя і своє місце у світі, якості людини, спосіб життя, що сприяють успішній соціалізації в суспільстві, наявність та рівень їхнього розвитку, інтеріоризація соціального досвіду особистості. **Емоційно-ціннісний:** наявність життєвих орієнтацій і цілей, мотивація досягнень та успіху, адекватна самооцінка, емоційна стійкість, упевненість у собі, вольовий контроль, толерантність, прийняття для себе позитивно-відповідального спрямування в соціумі, задоволення міжособистісними стосунками. **Поведінковий:** уміння аналізувати ситуації взаємодії людей, передбачати наслідки поведінки й діяльності, як своєї, так й інших людей, дотримання конструктивної взаємодії та комунікативного контролю з оточуючими, інтенсивність участі в діяльності та пошук шляхів реалізації своїх можливостей, володіння навичками самоконтролю поведінки в різних ситуаціях.

Таким чином, рівень підготовки майбутніх учителів до здійснення екологічного виховання учнів початкової школи визначимо за трьома критеріями (таб. 2.2.1): когнітивним, ціннісним та діяльнісно-практичним [55, с.207].

Таблиця 2.2.1.

Критерії оцінювання рівня володіння студентами екологічними знаннями

Критерії	Показники
Когнітивний критерій	<ul style="list-style-type: none"> – знання принципів організації, функціонування екосистем, що визначають стан навколишнього середовища, виробництва та здоров'я людини; – знання про екологію рідного краю, країни, світу; – знання про форми, методи та технології екологічного виховання; – уміння правильно аналізувати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки екологічних проблем; – уміння прогнозувати наслідки впливу своєї діяльності, оцінювати екологічні відносини.
Ціннісний критерій	<ul style="list-style-type: none"> – почуття співпереживання та співчуття природі; – незалежність в екологічних судженнях; – переконаність у необхідності щоденно дотримуватися міри,

	<p>норм і правил природокористування, бережливого ставлення до природного середовища у повсякденному житті та професійній діяльності;</p> <ul style="list-style-type: none"> – стійкий інтерес до проблем взаємодії суспільства з природою, розуміння необхідності розв’язання протиріч. – необхідність у пізнанні екологічних відносин, інтерес до них у процесі навчання.
Діяльнісно-практичний критерій	<ul style="list-style-type: none"> – уміння протистояти виявленням екологічного вандалізму у професійній праці, у побуті, соціальній діяльності; – звичка дотримуватися екологічних норм поведінки та виявлення екологічної ініціативи [34, с.43].

Кожен критерій включає в себе групу показників, що якісно й кількісно характеризують його. Показник не може включити в себе все, оскільки існує достатньо багато властивостей для повноти характеристики того чи іншого явища. Він відображає тільки окремі властивості й ознаки досліджуваного об’єкта і служить засобом накопичення кількісних і якісних даних для критеріального узагальнення.

На підставі визначених критеріїв та показників необхідно визначити рівні сформованості професійної компетентності майбутніх вчителів. Наприклад: низький – передбачає сформованість необхідної операційної компетентності; достатній – сформованість операційних і ключових компетентностей (крім базової); високий – сформованість операційних, ключових і базових компетентностей.

Для надання повної характеристики рівнів підготовки наведемо таблицю, яка висвітлює кожен визначений нами критерій (див. табл.2.2.2).

Оцінювання рівня сформованості екологічної обізнаності студентів

Критерії	Характеристика рівнів		
	Високий	Достатній	Низький
Ціннісний критерій	<ul style="list-style-type: none"> – сформовані ціннісні екологічні орієнтації, моральні переконання; – високий рівень працездатності а також прагнення до самоосвіти. 	<ul style="list-style-type: none"> – уявлення про рівень власної відповідальності складається лише при вирішенні ситуацій; – не постійне прагнення до самовдосконалення, самоосвіти та достатній рівень працездатності. 	<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень сформованості ціннісних орієнтацій; – низький рівень працездатності та епізодичне прагнення до самовдосконалення.
Когнітивний критерій	<ul style="list-style-type: none"> – високий рівень професійних а також еколого-культурних знань; – наявність певних методичних знань, необхідних для організації екологічної роботи з учнями. 	<ul style="list-style-type: none"> – середній рівень професійних а також еколого-культурних знань; – частковість методичних знань щодо організації екологічної роботи з учнями. 	<ul style="list-style-type: none"> – наявні поверхневі екологічні знання; – відсутність знань методики щодо організації екологічної роботи з учнями.
Операційно-діяльнісний критерій	<ul style="list-style-type: none"> – є сформованою програма дій на майбутнє, життєвий план; – сформованість імперативів щодо екологічно доцільної поведінки. – наявний досвід організації роботи з формування екологічної компетентності учнів. 	<ul style="list-style-type: none"> – наявне вміння вирішувати екологічні завдання шляхом власного вибору методів. – є наявними сформовані навички, вміння обирати доцільні шляхи подолання природної кризи. – фактично відсутній досвід роботи з учнями; – труднощі з відбором методів. 	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність характеризується частковим плануванням екологічно спрямованих рішень; – розбіжності у намірах і діях; – відсутність досвіду екологічної роботи з учнями; – недостатні вміння користування методами організації роботи.

Таким чином, нами були визначені такі критерії та рівні підготовки майбутнього вчителя початкової школи до екологічного виховання учнів, як: ціннісний, когнітивний та операційно-діяльнісний критерії. Означені нами критерії мають відповідні рівні сформованості екологічної обізнаності студентів: високий, достатній та низький.

Висновки до розділу 2

Отже, проаналізовані навчальні програми педагогічних ЗВО для підготовки вчителів за спеціальністю «013 Початкова освіта» засвідчили, що освітньо-професійні програми приділяють значну увагу навчальним дисциплінам, які готують майбутніх вчителів початкової школи до екологічного виховання учнів, формують у них знання і вміння щодо організації екологічного виховання в навчальному процесі початкової школи, знайомлять з формами і методами формування екологічної компетентності школярів.

У більшості університетів до обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми належать навчальні дисципліни, які несуть у своєму складі підготовку вчителів до екологічного виховання таки, як: «Основи природознавства та суспільствознавства»; «Методика навчання природничої освітньої галузі»; «Методика формування компетентності в природничій освітній галузі з технологіями інтегративного навчання», «Екологія».

Нами було розглянуто «критерій», як мірило діагностування рівня сформованості компетентності педагога, щодо здійснення екологічного виховання в освітньому процесі задля досягнення програмних вимог освіти.

Кожен критерій включає в себе групу показників, що якісно й кількісно характеризують його. На підставі визначених критеріїв та показників можемо визначити рівні сформованості професійної компетентності майбутніх вчителів. Наприклад: низький – передбачає сформованість необхідної операційної компетентності; достатній – сформованість операційних і ключових

компетентностей (крім базової); високий – сформованість операційних, ключових і базових компетентностей.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

3.1. Реалізація методики підготовки майбутніх вчителів до екологічного виховання учнів

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури показав наукові підходи до визначення терміну «екологічного виховання», виявлені педагогічні умови ековиховання, розглянуто програмно-методичні основи підготовки майбутніх вчителів початкової школи до екологічного виховання учнів, проведено уточнення критеріїв та рівнів професійної готовності студентів до екологічного виховання. Ще одним із завдань нашої роботи було експериментально перевірити методику професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів до екологічного виховання учнів початкової школи. Дослідження проведено на факультеті дошкільної, початкової освіти і мистецтв Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Експериментальна вибірка склала 33 студенти (21 групи), контрольна – 30 студентів (41, 42 групи), загальна кількість респондентів була 63 студента. Дослідження проводилось з жовтня 2019 р. по листопад 2020 р. і поділялось на три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

Для визначення стану готовності майбутніх вчителів до екологічного виховання учнів початкової школи на констатувальному етапі експерименту студентам була запропонована анкета (Додаток Б), що складається з чотирнадцяти питань. П'ять питань розгорнутого типу, на ці питання студенти мали дати розгорнуті відповіді, висвітлити власні міркування і твердження. Анкетування було проведено серед студентів другого курсу.

Результати констатувального дослідження показали, що більший відсоток студентів – 55,2 % – не згодні з твердженням «Людина – цар природи», можемо

зробити висновок, що споживацьке відношення по відношенню до природи вже не так яскраво виражене як раніше.

На питання, яке стосується екологічної свідомості громадян (Рис.3.1.1), 31% студентів відповіли, що екологічно свідома особистість – це та, яка бережливо ставиться до природи. 41,4 % вказали, що екологічно свідома особистість знає про згубні наслідки людської діяльності для природи та усвідомлює шкоду своєї діяльності. 6,9 % відповіли, що це здатність людини раціонально використовувати природні ресурси. 10,3% вказали, що бути екологічно свідомою людиною – значить свідомо допомагати у вирішенні екологічних проблем. А саме: сортувати сміття, прибирати в лісах та парках, мінімізувати використання пластику та поліетилену. Проте 6,9% не відповіли на подане запитання анкети.

Рис. 3.1.1 Екологічна свідомість особистості та в чому вона проявляється
69 % опитаних студентів вважають себе екологічно свідомими особистостями. На думку опитаних, це виявляється у піклуванні про природу, а саме, висаджуванні рослин, сортування сміття, прибирання довкілля. 24,1 %, респондентів відповіли, що не вважають себе екологічно свідомими людьми.

Зовсім не відповіли на поставлене запитання 6,9 % майбутніх учителів (Рис.3.1.2).

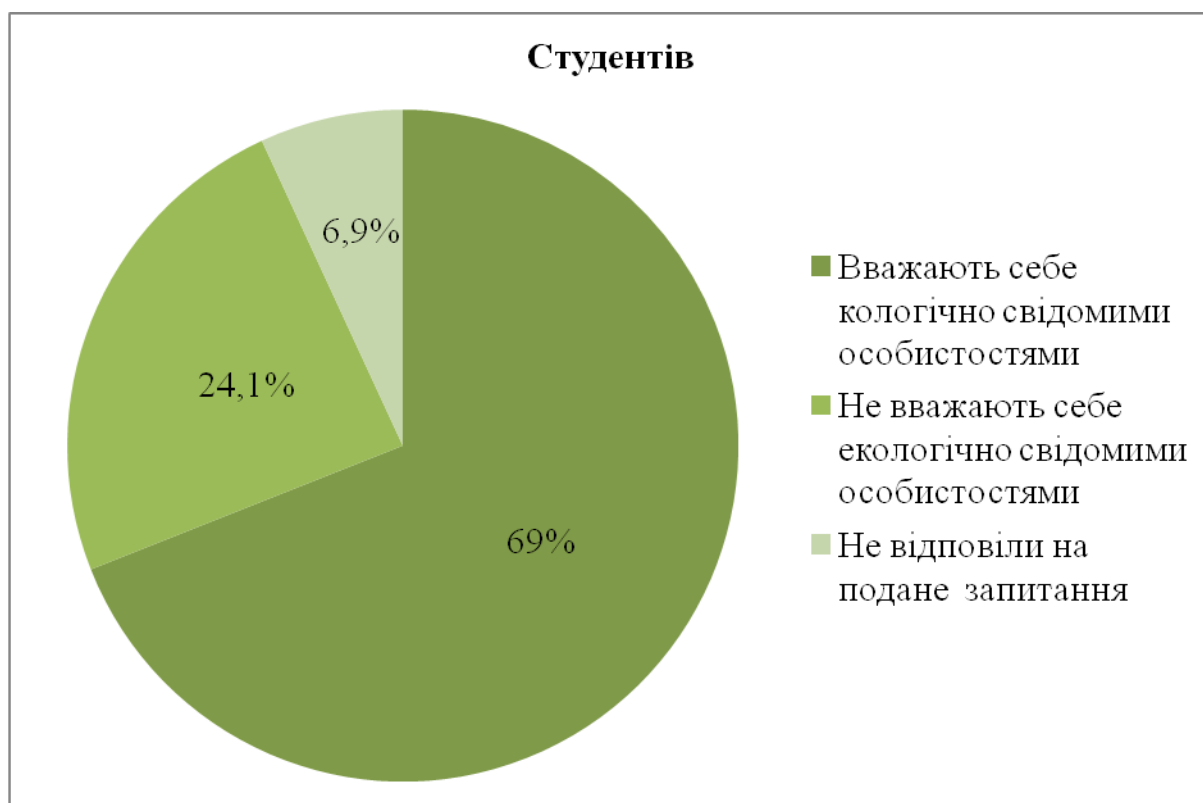

Рис. 3.1.2 Ставлення до себе як до екологічно свідомої особистості

Аналіз анкет виявив, що до причин стрімкого зростання інтересу людства до вирішення екологічних проблем, наприкінці ХХ початку ХХІ століття, належать: розбудова та зростання кількості заводів, фабрик, підприємств; потрапляння відходів важкої промисловості в навколишнє середовище. До даної думки належать 34,5 % опитаних студентів. 51,7 % опитаних відповіли, що зростання інтересу до вирішення екологічних проблем відбулося через те, що люди побачили наслідки своєї згубної діяльності, до яких відносяться: зміна погодних умов, клімату, забруднення Світового океану, поява катаклізмів та поява нових хвороб, вимирання флори і фауни. (Рис.3.1.3).

Рис.3.1.3 Причини стрімкого зростання інтересу людства до вирішення екологічних проблем

На запитання щодо важливості екологічного виховання молодших школярів 96,5 % майбутніх вчителів відповіли, що таке виховання є обов'язковим. На противагу 3,5% опитаних, які вважають що екологічне виховання у школі не є обов'язковим (Рис.3.1.4).

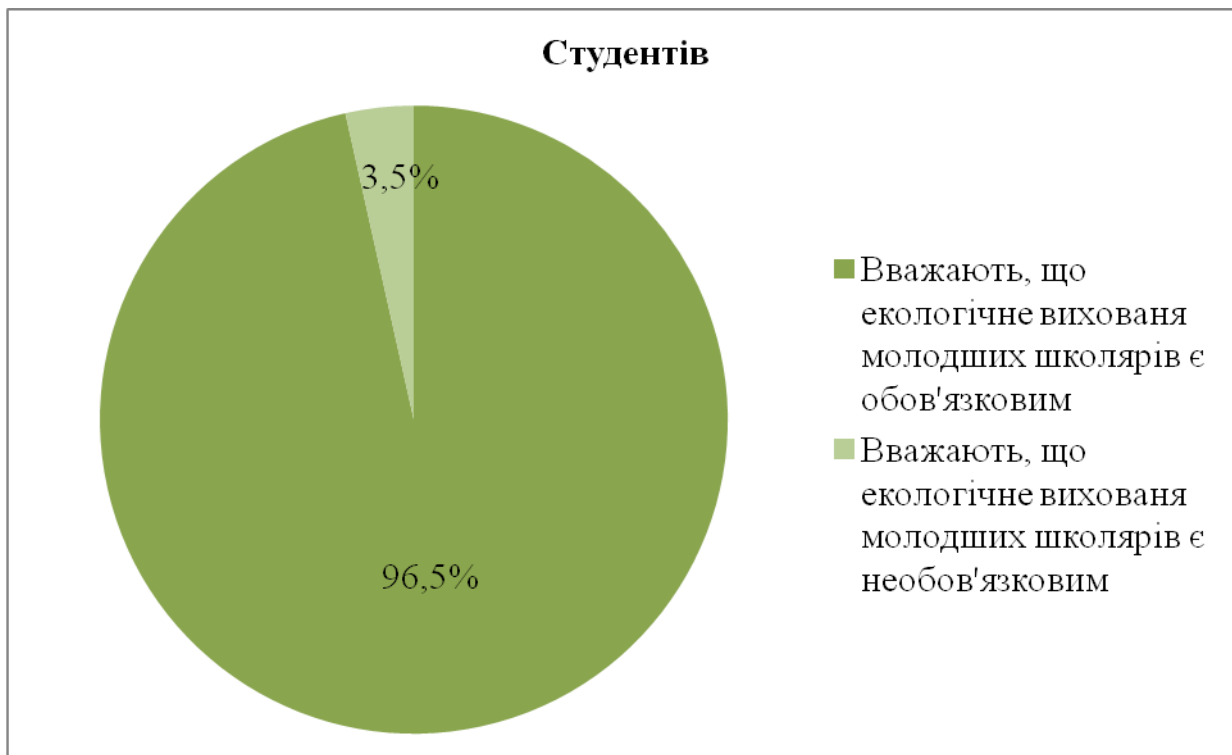

Рис. 3.1.4 Обов'язковість екологічного виховання молодших школярів

На запитання щодо екологічних проблем Чернігівщини майбутні педагоги одностайно відповіли (93,1% опитаних) що, до них належать наступні екологічні проблеми, як: забрудненість річок, вирубування лісів, велика кількість непереробленого сміття на сміттєзвалищах, а також забруднене повітря. Лише 6,9 % студентів не відповіли на дане запитання (Рис.3.1.5).

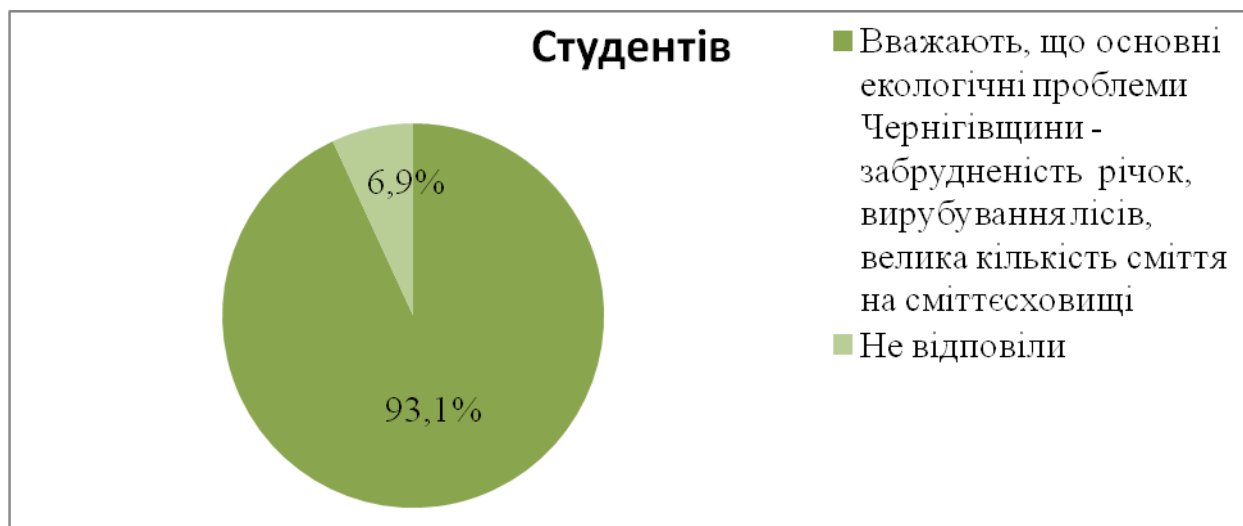
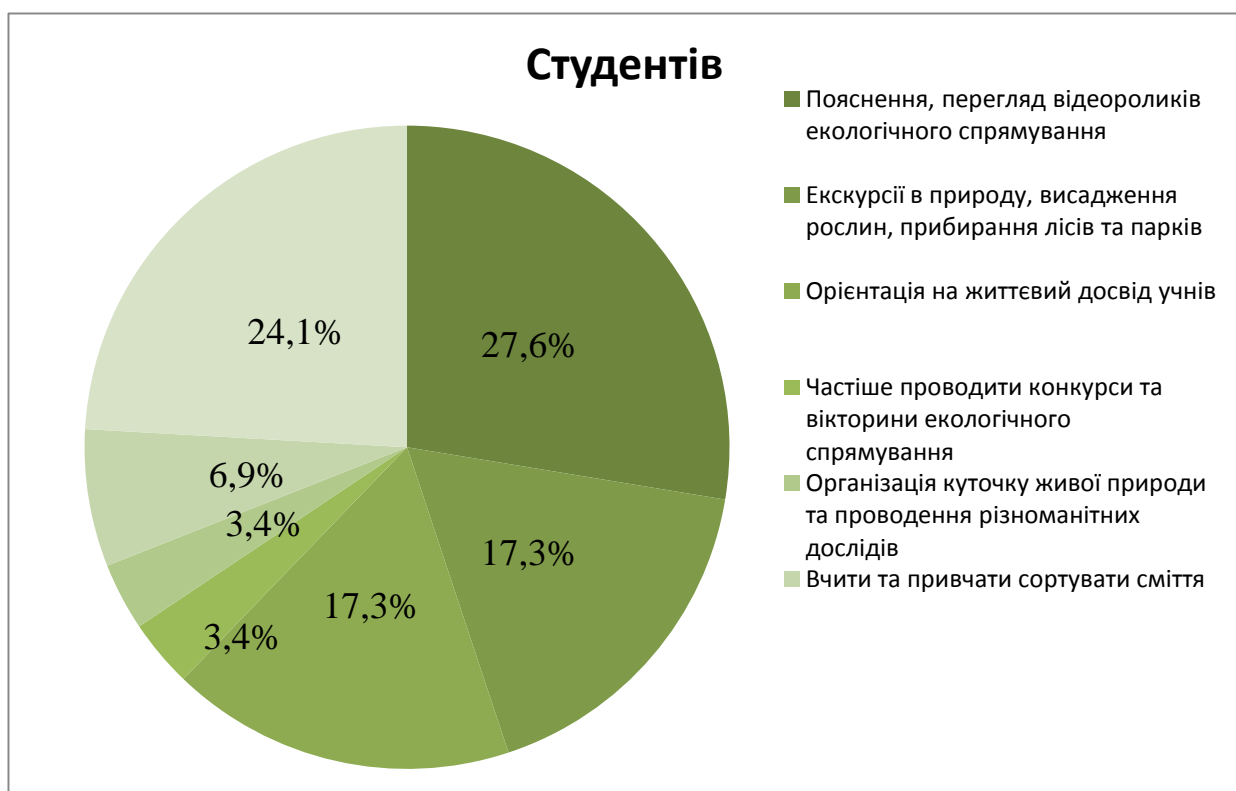

Рис. 3.1.5 Екологічні проблеми Чернігівщини

До найбільш ефективних методів, прийомів, форм роботи для формування екологічної свідомості підростаючого покоління віднесли такі як: 27,6% майбутніх вчителів вказали про пояснення, перегляд відеороликів екологічного спрямування, розповідь вчителя про природу та навколишній світ. 17,3 % вважають найбільш ефективними екскурсії в природу, висадження рослин, прибирання лісів та парків. Також 17,3% опитаних пропонують під час екологічного виховання школярів звертати увагу на життєвий досвід учнів, проводити паралелі між власним прикладом та навчальним матеріалом. 3,4% радять частіше проводити конкурси та вікторини екологічного спрямування. У тому числі 3,4 % опитаних вважають, що доцільно організувати куточок живої природи та проводити різноманітні досліді. 6,9% переконані, що необхідно навчати учнів початкової школи вчити та привчати сортувати сміття та мінімізувати використання пластику. Не відповіли на поставлене запитання 24,1% (Рис.3.1.6).

Рис. 3.1.6 Найбільш ефективні методи, прийоми, форми роботи для

формування екологічної свідомості підростаючого покоління

На питання, що стосується використання екологічно небезпечних матеріалів у побуті, 41,4 % опитаних відповіли, що намагаються обмежити

використання екологічно небезпечних матеріалів в своєму побуті. Проте 58,6% не обмежують використання подібних матеріалів, але планують це зробити.

48,3 % опитаних зазначили, що зазвичай пакують товари у сумку з тканини. Постійно використовують поліетиленові пакети 44,8 %. Лише 6,9 % опитаних студентів пакують товари у паперові пакети (Рис. 3.1.7).

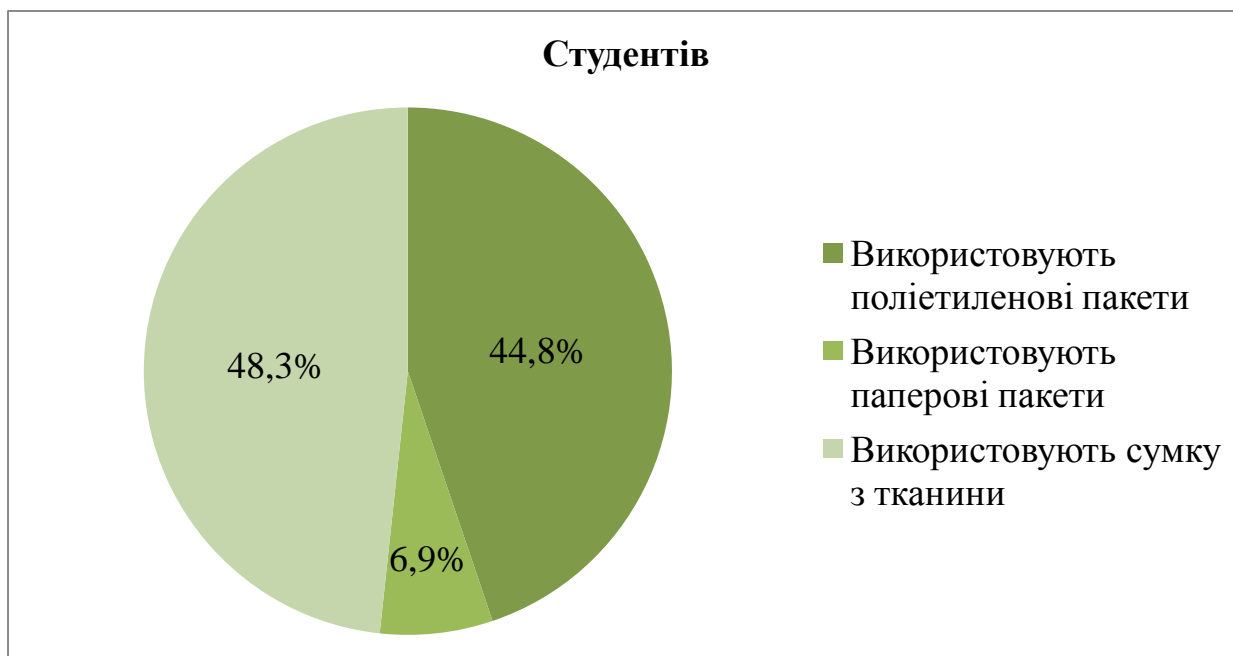

Рис. 3.1.7 Пакування товарів

27,6 % опитаних готові платити більшу ціну за товар з екологічно безпечною упаковкою, яка підлягає переробці та утилізації. 48,2 %, відповіли, що скоріше готові платити більшу ціну за товар в екологічній упаковці. На противагу 3,5 % студентів, які скоріше не готові переплачувати за пакування. 17,2 % відповіли, що їм важко відповісти на поставлене запитання. Лише 3,5% опитаних взагалі не готові платити за упаковку, яка підлягає переробці чи утилізації (Рис.3.1.8).

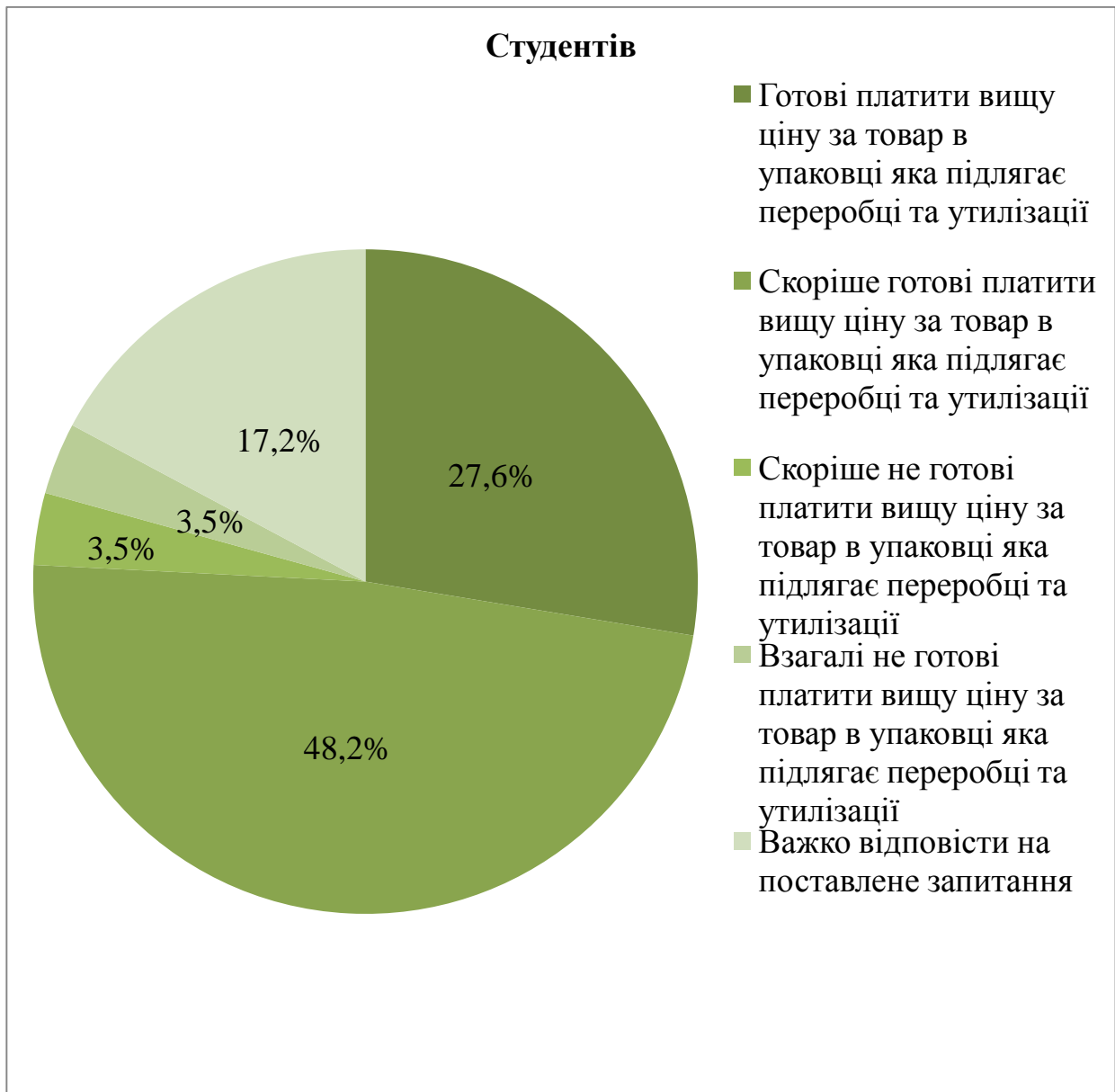

Рис.3.1.8 Ставлення студентів щодо збільшення вартості товару за рахунок екологічно безпечного пакування, яке підлягає переробці та утилізації

Нами було виявлено, що лише 20,7 % опитаної молоді займаються сортуванням сміття. Проте 51,7 % студентів хоч не сортують сміття, але планують це робити. 27,6 % студентів зовсім не планують цього робити (Рис.3.1.9).

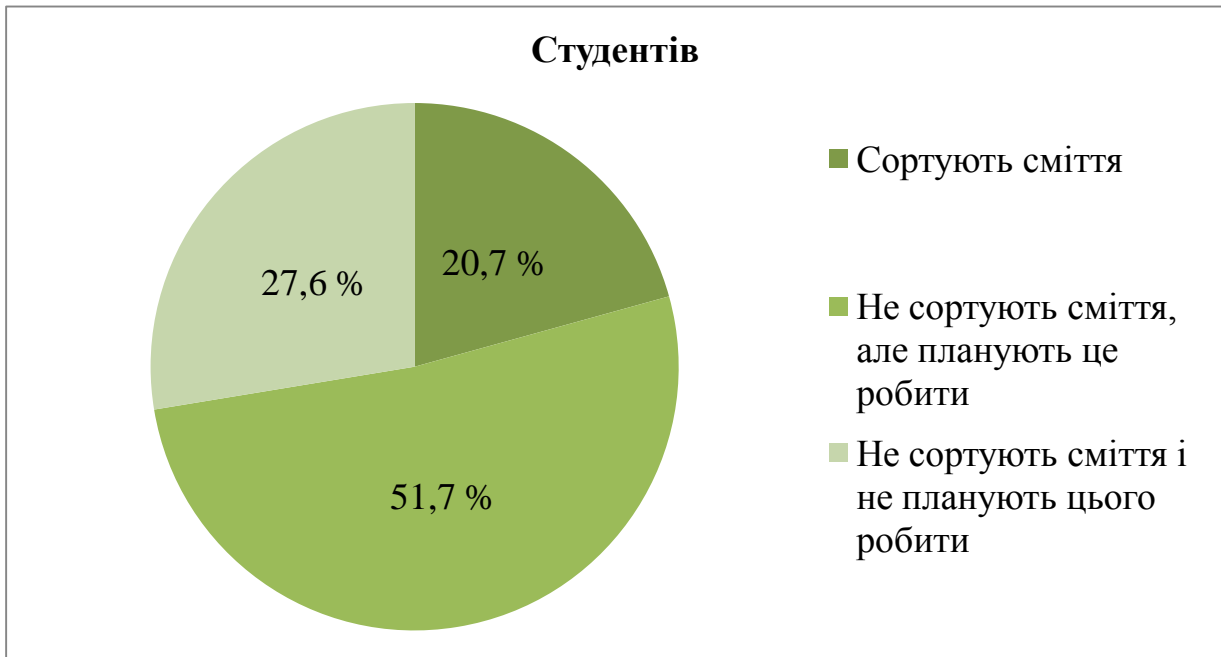

Рис.3.1.9 Ставлення студентів до сортування сміття

Причинами, через які студенти сортують та планують сортувати сміття є те, що таким чином піклуються про природу та екологію загалом – 55,2 % опитаних. 10,3 % студентів вважають, що займатися сортуванням сміття слід через те, що це роблять у всіх розвинених країнах світу. Частина студентів (3,4%) сортують сміття через те, що це модно. І такий же відсоток опитаної молоді вказали, що це залежать від оточення. Проте 10,4 % сортують сміття, тому що таким чином піклуються про природу та вважають, що це роблять в усіх розвинених країнах світу (Рис. 3.1.10).

Рис. 3.1.10 Мотивація молоді до сортування сміття

На питання про те, що особисто готові робити студенти для поліпшення екологічної ситуації, 14,4 % майбутніх вчителів відповіли, що готові сортувати сміття купувати товари в екологічно безпечній упаковці, брати участь у заходах з прибирання територій та відмовитись від купівлі товарів, що випробовують на тваринах.

10,3% опитаних готові сортувати сміття та брати участь у заходах з прибирання територій. Також 10,3 % відповіли, що можуть сортувати сміття та купувати товари в екологічно безпечній упаковці. Стільки ж відсотків опитаних студентів схильні до сортування сміття, купівлі товарів в екологічно безпечній упаковці та брати участь у заходах з прибирання територій.

Анкетування висвітлило, що 6,9% студентів готові брати участь у заходах з прибирання територій. Така ж кількість опитаних відповіли, що згодні сортувати сміття, брати участь у заходах з прибирання територій та

відмовитись від купівлі товарів, що випробовують на тваринах. Стільки ж опитаних, 6,9%, відповіли, що схильні до того щоб купувати товари в екологічно безпечній упаковці та брати участь у заходах з прибирання територій (Рис.3.1.11).

Рис. 3.1.11 Кроки для покращення екологічної ситуації

Анкетування виявило, що 69% опитаних студентів вважають себе екологічно свідомими особистостями. На думку респондентів, це виявляється у

підкуванні про природу, а саме: висаджуванні рослин, сортування сміття, прибирання довкілля тощо. Також в ході роботи нами було з'ясовано, що лише 20,7 % опитаної молоді займаються сортуванням сміття. Але 51,7 % студентів хоч не сортують сміття, але мають бажання цим займатися, якщо будуть створені відповідні умови для цього.

Отже, аналіз студентських робіт допоміг нам виявити, що рівень мотиваційно-цільового компоненту майбутніх фахівців початкової освіти на високому рівні, оскільки 69% респондентів зазначили що вважають себе екологічно свідомими особистостями. 41,4 % опитаних відповіли, що намагаються обмежити використання екологічно небезпечних матеріалів в своєму побуті. Проте лише 20,7 % опитаної молоді займаються сортуванням сміття, але 51,7 % займалися б сортуванням сміття, за умови створення на державному рівні відповідних умов. 48,3 % майбутніх вчителів зазначили, що зазвичай пакують товари у сумку з тканини та не використовують поліетилен у побуті.

Було визначено, що діяльнісний компонент професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи перебуває на достатньому рівні. Адже нами було досліджено, що у студентів сформовані навички, вміння обирати доцільні шляхи подолання природної кризи та прагнення до поліпшення екологічної ситуації.

В той же час можемо зробити висновок, що когнітивний критерій сформованості екологічної обізнаності студентів знаходиться на низькому рівні. Оскільки знання з питань екології, на даному етапі дослідження, є поверхневими. У студентів 2 курсу, виявлено відсутність знань методики щодо організації екологічної роботи з учнями. Також недостатніми є вміння користування методами організації та проведення роботи екологічної спрямованості. Тому цей напрямок потребує нашого детального вивчення. Тому подальша робота буде спрямована на формування знань, щодо здійснення екологічного виховання школярів молодшої школи.

Формувальний етап дослідження передбачав у курсі «Методика викладання природничої освітньої галузі» проведення лекційного та

практичного заняття, які спрямовані на підготовку майбутніх вчителів до екологічного виховання учнів початкової школи.

Темою лекційного заняття було обрано тему: «Формування екологічної компетентності молодших школярів» (Додаток В)

Метою даної лекції було формування поняття про екологічну освіту та екологічне виховання; ознайомити студентів із формами та методами екологічного виховання молодших школярів; розвивати критичне мислення, вміння вести діалог, розвивати вміння правильно узагальнювати отриману інформацію та робити висновки; виховувати активну життєву позицію, чесність, порядність та бережливе ставлення до природи.

Основні питання, які висвітлювались у даній лекції:

1. Екологічна освіта та екологічне виховання. Передумови розвитку екологічного виховання.

2. Форми екологічного виховання у початковій школі.

3. Методи екологічного виховання молодших школярів.

В першому питанні лекції було розглянуто походження термінів «екологія», «екологічна освіта», «екологічне виховання» та їх основна мета.

Ціллю опрацювання даного питання було ознайомлення студентів з розвитком здійснення екологічного виховання та історією виникнення терміну «екологічна освіта»; ознайомити з актуальністю означеної проблеми, для подальшого усвідомлення ними потреби екологічного виховання молодших школярів. Оскільки на даному етапі розвитку суспільства необхідно забезпечити підготовку молодого покоління спроможною вивести людство зі стану глибокої екологічної кризи, в якій воно опинилось через незнання та ігнорування законів взаємовідносин суспільства і природи та довготривале споживацьке ставлення до неї. Майбутні педагоги мають зрозуміти, що настав час виховувати підрастаюче покоління не у згубних, по відношенню до природи, традиціях та якомога більше брати у природи, а в іншому, притаманному українському народові гармонійному співіснуванні з природою, раціональному використанні та відтворенні її багатств, у психологічній готовності оберігати природні цінності всюди і завжди. Саме у вирішенні цих

завдань першорядну роль повинна відігравати екологічна освіта і екологічне виховання.

Беручи до уваги вище зазначене, необхідно наголосити, що екологічну освіту та виховання треба здійснювати безперервно, протягом усіх років навчання в школі, починаючи з молодшого шкільного віку. Тільки озброївши учнів науковими знаннями про об'єкти і явища природи, ми закладаємо основу для їх екологічного виховання. Оскільки захищати, любити та берегти можна те тільки те, що добре знаєш.

У другому питанні лекційного заняття нами були розглянуті основні форми екологічного виховання в сучасній початковій школі.

Оскільки маючи в педагогічному арсеналі велику кількість різноманітних, сучасних, цікавих форм проведення занять екологічного спрямування, учитель полегшує для школярів розуміння природи, робить екологічне виховання різноманітним та цікавим для них. На занятті були розглянуті такі форми екологічного виховання, як: еколого-психологічний тренінг; усний журнал; еколого-туристичні походи; літній екологічний табір; екологічні акції і тиждень екології.

У лекції розкривалось і про клубні форми роботи в екологічному вихованні. Як свідчить педагогічна практика, вони є ефективними починаючи з 3-4 класу та в середній і старшій школі. Технології для об'єднань можуть бути різноманітними: зустрічі з цікавими людьми; вікторини; демонстрація кінофільмів на певну тематику; обговорення журнальних та газетних статей; розв'язування спеціальних завдань і обговорення життєвих ситуацій; відвідування державних керівних органів тощо. Клуб повинен мати статут, в якому викладено основні положення, мета та завдання клубу. Клуб може мати кілька секцій (наприклад, наукова, театральна, редакційна тощо).

Крім того, серед нетрадиційних форм екологічного виховання досить поширеними є екологічна естафета, екологічний турнір, екологічний бумеранг, екологічна вікторина. Серед засобів екологічного виховання учнів слід назвати структурні вправи тренінгу як самостійні одиниці, що можуть бути використані в структурі інших форм екологічного виховання, зазначених вище.

Творча «терапія» – відображення людиною довкілля та почуттів, викликаних ним, засобами мистецтва. Досить широко можуть бути використані засоби образотворчого мистецтва, ліплення (глина, пластилін), моделювання природними матеріалами, музика. Доцільно використовувати творчу «терапію» в структурі екопсихологічного тренінгу після вправ на емпатію (співпереживання) та ідентифікацію з природними об'єктами. В структурі уроку творча «терапія» вдало інтегрується на будь-якому етапі його залежно від інформації, яку подає вчитель.

Імітаційне моделювання – прогнозування та демонстрація природних процесів і фрагментів екологічної реальності шляхом відбиття створеної моделі через особистісну включеність у неї. На основі міждисциплінарного підходу до вирішення екологічних проблем рядом дослідників було розроблено та апробовано імітаційні екологічні ігри, спрямовані на моделювання предметного змісту екологічної діяльності.

Одним з найефективніших методів екологічного виховання є екологічні ігри. Під час проведення ігор формується турботливе ставлення до природи. Ігри та вікторини на екологічну тематику стимулюють інтерес учнів до проблем навколишнього середовища і надають урокам яскравого емоційного забарвлення.

Серед змістових і організаційних методів екологічного виховання молодших школярів особливе місце займає бесіда. Саме бесіда виявляє моральну позицію дитини в його відношенні до тварин, рослин, людей. Виховувати почуття, ставлення – це значить словом та ділом і викликати у дитини певну реакцію, спеціально створити певну ситуацію або використовуючи природну обстановку.

Екологічні екскурсії – один з методів вивчення предмету екології. Разом з тим їх можна розглядати як урок у живій природі. Проводять такі екскурсії з різною метою і в різних біогеоценозах: у лісі, парку, на луках, біля боліт і озер. Об'єктами вивчення при цьому є рослинний і тваринний світ, абіотичні умови природного середовища. Під час екскурсії учні вчаться спостерігати за об'єктами і явищами, аналізувати їх, робити висновки і узагальнення.

Екологічний вечір – класична форма екологічного виховання. Готуючи сценарій вечора, до нього можна включити елементи народознавства або повністю присвятити захід обрядам, які тісно пов'язані за своїм змістом з природою. Саме така форма сприяє формуванню національної свідомості майбутнього громадянина нашої держави.

Створення і функціонування в школі екологічного патруля є ще однією формою екологічного виховання. Робота екопатруля в школі спрямована на доведення кожному учневі важливості екологічних знань та дотримання норм екологічно грамотної поведінки не тільки в природі, а й у школі, на вулиці, вдома. Протягом певного часу екологічний патруль збирає інформацію про різні види негативної поведінки й діяльності учнів у школі. Результатом таких постережень може бути випуск агітаційних листівок, бюлетенів, газет, дружніх шаржів тощо.

Організація екологічної стежки створює умови для виконання системи завдань, які спрямовують діяльність учнів у природному оточенні. Цим визначається і ряд вимог до організації екостежки: вибір місця і протяжності маршруту та природних об'єктів, підготовка екскурсів тощо. Цей захід сприяє тому, що учні вивчають об'єкти і явища в самій природі, визначають види рослин і тварин, з'ясовують шляхи впливу людини на довкілля, дізнаються про види природокористування, накопичують досвід оцінювання характеру і результатів взаємодії людини і природи, оволодівають навичками екологічно грамотної поведінки в природному середовищі, розширюють свій кругозір щодо сучасних природоохоронних проблем і шляхів їх розв'язання.

У третьому питанні лекції нами були висвітлені традиційні та інноваційні методи екологічного виховання учнів початкової школи. До традиційних методів виховання ми віднесли:

1. **Метод спостережень.** Ми вважаємо що цей метод є одним з провідних, оскільки під час спостережень активізується спектр зовнішніх органів почуттів, що сприяють пізнанню нових якісних характеристик природних об'єктів.

2. **Метод бесіди.** Серед змістових і організаційних методів екологічного виховання особливе місце займає бесіда. Адже участь у бесіді, індивідуальній або колективній, надає дитині можливість зрозуміти доцільність вибору того чи іншого зразка поведінки, мотиви свого або чужого вчинку. Під час бесіди дитина повинна зробити висновок, що екологічно допустимо, а що – ні, що є моральним і гуманним, а що аморальне та жорстоке.

3. **Метод екологічної рефлексії.** Даний метод екологічного виховання полягає в педагогічній актуалізації самоаналізу, осмисленні людиною своїх дій та вчинків щодо їх екологічної доцільності. Він стимулює усвідомлення того, яка поведінка дитини може «виглядати» з погляду тих природних об'єктів, яких вона стосується.

4. **Метод екологічної емпатії.** Метод має на меті педагогічну актуалізацію співпереживання дитини за стан природного об'єкта, а також співчуття йому. Це стимулює проєкцію особистих станів на природні об'єкти через ототожнення з ними, а також переживання особистих емоцій та почуттів із приводу стану природних об'єктів.

5. **Дидактичні ігри екологічного спрямування.** Одним з найефективніших методів екологічного виховання є екологічні ігри. Оскільки саме гра – це найбільш природна і водночас провідна форма дитячої діяльності, що глибоко торкається її емоційної сфери, активізує емпатичні переживання, закріплює моральну мотивацію, містить широкі можливості для вправлення у моральній поведінці і вчинках у природному оточенні. Під час проведення ігор формується турботливе ставлення до природи.

До сучасних (інноваційних) методів належать:

1. **Метод екологічної лабіалізації** полягає в цілеспрямованому педагогічному впливі на певні взаємозв'язки в образі світу особистості, в результаті якого виникає психологічний дискомфорт, який обумовлений розумінням неефективності наявних традиційних стратегій екологічної діяльності.

2. **Метод екологічної рефлексії** полягає в педагогічній актуалізації

аналізу особистістю своїх дій і вчинків, спрямованих на світ природи, з точки зору їх екологічної доцільності.

3. **Метод екологічних асоціацій** передбачає актуалізацію асоціативних зв'язків між різними образами в контексті проблеми, яка постала перед особистістю, а також спрямований на збагачення та поглиблення уявлень особистості про навколишній світ.

4. **Метод екологічної ідентифікації** полягає в педагогічній актуалізації сприймання особистістю себе в якості певного природного елементу; – метод екологічної емпатії має на меті розвиток емпатійних відносин з живими об'єктами та неживими об'єктами.

5. **Метод екологічної емпатії** полягає в педагогічній актуалізації співпереживання особистістю стану природного об'єкта, а також співчуття йому.

6. **Метод екологічної рефлексії** дозволяє здійснювати особистості самоаналіз власних дій та вчинків, спрямованих на світ природи з точки зору їх екологічної обумовленості.

7. **Метод екологічної турботи (піклування)** обумовлений педагогічною актуалізацією екологічної активності особистості, спрямованої на надання допомоги та сприянню навколишньому середовищу, особливо в критичних ситуаціях.

З метою узагальнення та систематизації знань студентів про сучасні методи екологічного виховання молодших школярів, задля розвитку вмінь порівнювати, узагальнювати, аналізувати отриману інформацію та виховання прагнення до самовдосконалення та саморозвитку майбутніх учителів початкової школи нами було проведене практичне заняття на тему: «Сучасні методи екологічного виховання молодших школярів» (Додаток Г).

На практичному занятті були висвітлені питання:

1. Метод екологічних асоціацій
2. Метод екологічної лабілізації
3. Метод екологічної рефлексії
4. Метод екологічної ідентифікації

5. Метод екологічної емпатії
6. Метод екологічної турботи

Студентам до практичного заняття було запропоновано: дібрати дидактичні ігри до уроку (тема і клас за вибором студента), спрямовані на формування екологічної свідомості молодших школярів та розробити бесіду екологічного спрямування для індивідуальної чи групової роботи з молодшими школярами.

Опрацювання теоретичних питань відбувалось в альтернативному форматі складання студентами ментальної карти щодо загальних питань: екологічної освіти, виховання, свідомості, культури та методів і технологій їх формування. Далі використовувались екологічні методи В.А. Ясвіна та С.Д. Дерябо.

У процесі підготовки до практичного заняття студенти мали дібрати доцільні та ефективні, для кожної вікової групи молодших школярів, методи та прийоми екологічного виховання, задля залучення та формування інтересу до вивчення та збереження природи. У ході практичного заняття майбутні вчителі опрацювали основні інноваційні та традиційні методи ековиховання для кожного вікового періоду молодших школярів. Також майбутні фахівці обґрунтували своє ставлення до використання того чи іншого методу навчання та розкрили його методикау здійснення.

3.2. Аналіз контрольного зрізу знань студентів

На останньому етапі дослідження нами було проведено контрольний зріз знань студентів на основі проведених лекцій та практичних занять з даної теми. Для виявлення стану готовності до здійснення екологічної освіти молодших школярів, до розмежування сучасних екологічних методів виховання були опитані студенти 2 курсу. У тестуванні були залучені 33 студенти факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв різних спеціальностей.

Отже, тестування засвідчило, що 75,8 % опитаних дали правильне визначення терміну «екологічна освіта» і 93,9% респондентів обрали правильне визначення терміну «екологічне виховання» (Рис. 3.2.1).

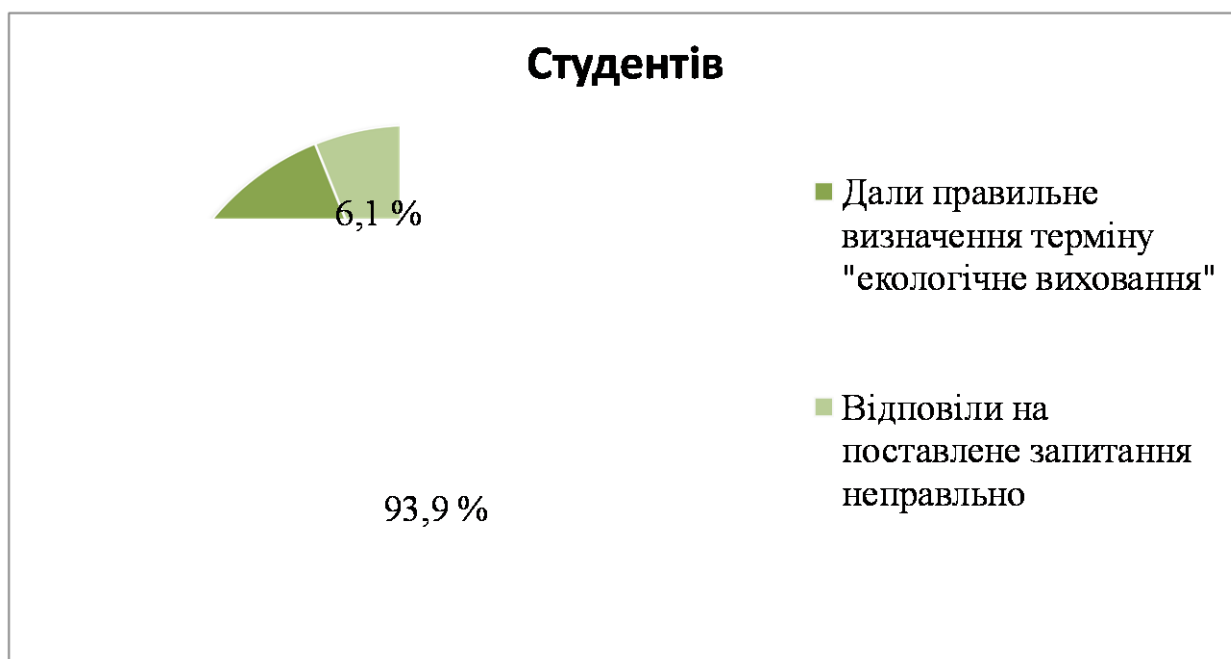

Рис. 3.2.1 Правильність визначення студентами 2 курсу терміну «екологічне виховання»

78,8% майбутніх учителів опанували історію становлення екологічної освіти і правильно обрали рік визначення основної мети і завдань екологічної освіти, а саме 1977 рік.

На запитання що стосується створення біотопних експозицій, з цілеспрямованим «додаванням» до природного ландшафту кілька недопалків, залишки молочних пакетів тощо, який застосовував у своїй роботі відомий зоолог Михайло Пупиниш, правильний варіант відповіді, а саме метод екологічної лабілізації, обрали 60,6% студентів. Напроти вагу 24,2%, які вважають, що таким чином був використаний метод екологічної ідентифікації та 15,2% обрали метод екологічної турботи.

Наступне запитання тесту полягало у визначенні методу, який стимулює усвідомлення того, як поведінка людини може «виглядати» з погляду тих природних об'єктів, яких вона стосується. Правильно відповіли на дане запитання 87,9% студентів, вони зазначили, що подане твердження стосується методу екологічної рефлексії, на противагу 9,1% респондентів, які відповіли,

що це метод ритуалізації екологічної діяльності, 3% вказали на метод екологічної емпатії, обравши хибну відповідь на запитання.

Шосте питання тесту стосувалося методу, який стимулює проєкцію особистих станів на природні об'єкти через ототожнення з ними, а також переживання особистих емоцій та почуттів з приводу стану природних об'єктів. Правильну відповідь обрали 87,9% респондентів, вказавши на те, що це метод екологічної емпатії. 12,1% обрали метод екологічних експектацій (від англ. очікування), який є хибним.

Правильне визначення методу що стимулює прояви співучасті, підтримки, опіки, тобто діяльної участі в життєвих ситуаціях природних об'єктів обрали 97% майбутніх вчителів, вказавши, що це визначення методу екологічної турботи.

Останнє запитання тесту стосувалося методу ритуалізації екологічної діяльності, оскільки цей метод має потужний потенціал щодо реалізації у традиціях українського народу (розчищення джерел і криниць, екологічні толоки, охорона птахів, Різдвяні та Новорічні свята з традиційним Дідухом замість ялинки), 78,8% опитаних студентів обрали правильний варіант відповіді.

Отже, проаналізувавши відповіді студентів 2 курсу можна визначити, що майбутні фахівці оволоділи поданим матеріалом та переважна більшість опитаних студентів орієнтується в історії становлення екологічної освіти та у сучасних методах екологічного виховання на високому рівні.

З метою порівняння рівня готовності здійснення екологічного виховання в початковій ланці освіти нами були опитані 30 студентів 4 курсу факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв різних спеціальностей, які вже володіють певними екологічними знаннями, щодо здійснення екологічної освіти в початковій школі, та готові до їх реалізації в освітньому процесі. Нами було створено тест екологічного змісту який складається з 8 питань (Додаток Е).

Отже студенти 4 курсу факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв на питання визначення терміну «екологічна освіта» правильно відповіли 36,8% студентів, на противагу 31,6%, які відповіли, що екологічне

освіта – засвоєння людиною особливої екологічної моралі, етики, відношення людини до природи; також 31,6% вказали, що екологічна освіта – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури.

Проте респонденти краще орієнтуються в терміні «екологічне виховання», оскільки 90% опитаних обрали правильну відповідь, а саме: «цілеспрямований вплив на особистість на всіх етапах її життя за допомогою розгорнутої системи засобів та методів, що має на меті формування екологічної свідомості, екологічної культури, екологічної поведінки, екологічної відповідальності». 10% майбутніх вчителів вважають, що екологічне виховання – сформовані екологічно орієнтовані стосунки і цінності, спрямовані на подолання конфліктів між людиною і навколишнім середовищем, що є хибним твердженням (Рис. 3.2.2).

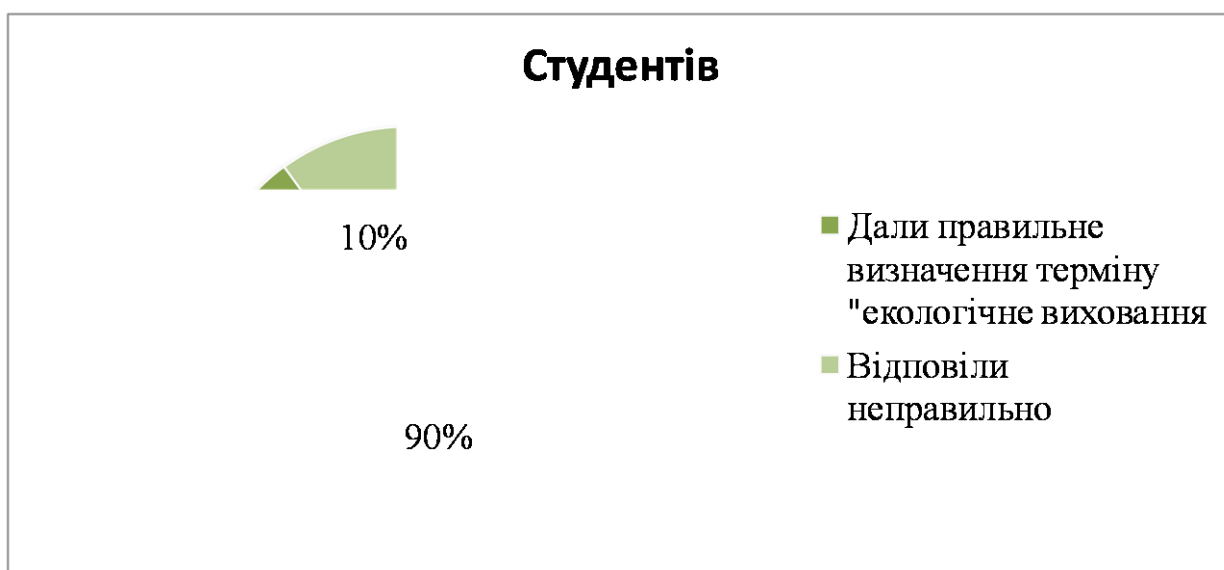

Рис. 3.2.2 Розуміння студентами змісту терміну «екологічне виховання»

Щодо екологічної культури вчителя, то 100% респондентів обрали правильну відповідь, яка містить в собі такі положення як: знання про сучасні екологічні проблеми та їх наслідки; володіння методикою екологічного виховання; свідомо громадянська відповідальність за екологічну ситуацію, що склалася, і готовність змінити її.

На питання щодо знань про природу та навколишній світ як засіб всебічного розвитку дітей, правильно відповіли 70% опитаних. 30% майбутніх фахівців обрали варіант «ознайомлення з навколишнім світом», що не є правильним.

65% респондентів відповіли, що моделювання з дітьми молодшого шкільного віку в системі екологічної освіти й виховання належить до методів екологічного виховання, що є правильним варіантом відповіді на дане питання. Проте 15 % вважають, моделювання є прийомом екологічної емпатії, 10 % обрали, що моделювання є напрямком роботи педагога, ще 10% опитаних вважають, що моделювання з дітьми молодшого шкільного віку – це форма роботи.

Студенти 4 курсу добре ознайомлені з методами екологічного виховання учнів і вважають що їх треба використовувати у комплексі, в залежності від мети конкретного завдання, вікових особливостей учнів, можливостей освітнього середовища. Студентами були запропоновані такі методи екологічного виховання: дидактичні ігри, бесіди, читання творів, екскурсії в природу, трудова діяльність в природу, спостереження тощо (Рис. 3.2.3).

Рис. 3.2.3 Методи екологічного виховання учнів які студенти вважають потрібним використовувати на практиці

Наступне питання тесту стосувалося методу, який стимулює проєкцію особистих станів на природні об'єкти через ототожнення з ними, а також переживання особистих емоцій та почуттів з приводу стану природних об'єктів, на дане питання 65% студентів відповіли правильно, обравши метод екологічної емпатії. 25% студентів обрали варіант метод екологічної турботи, ще 10% відповіли, що поданий опис характеризує метод екологічних експектацій (від англ. очікування).

Останнє питання тестування стосувалося методу що стимулює прояви співучасті, підтримки, опіки, тобто діяльної участі в життєвих ситуаціях природних об'єктів. Правильно обрали метод, який відповідає опису 78,9% майбутніх фахівців, а саме – метод екологічної турботи. На противагу 21,1% опитаних, які обрали метод екологічної емпатії.

Отже, проаналізувавши відповіді студентів 4 курсу можна визначити, що майбутні фахівці початкової школи вільно володіють теоретичним матеріалом щодо екологічного виховання. Переважна більшість студентів добре засвоїли різноманітні методи екологічного виховання і застосовували їх на практиці в школі.

Порівняльний аналіз відповідей студентів 2 та 4 курсів факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв після проведеного експерименту показав, що більшість респондентів орієнтуються в змісті екологічного виховання, в методах, прийомах його здійснення, у вимогах до сучасного вчителя, щодо втілення запитів НУШ, на високому рівні (Рис. 3.2.4).

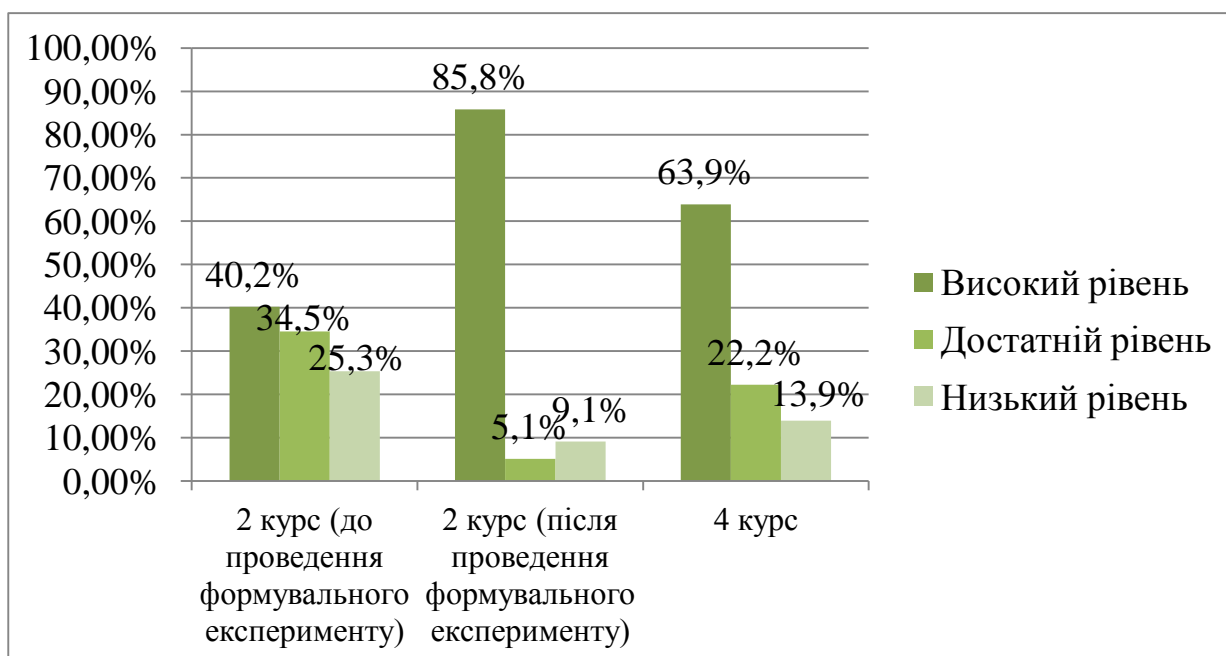

Рис. 3.2.4 Порівняння когнітивного компоненту готовності майбутніх педагогів до екологічного виховання учнів

Отже, обрана методика роботи зі студентами по ознайомленню з засадами екологічного виховання молодших школярів сприяла росту показників когнітивного компоненту. У них збільшився рівень професійних і еколого-культурних знань, сформувались методичні знання, необхідні для організації екологічної роботи з учнями – про це свідчать результати анкетування четвертого курсу.

Висновки до 3 розділу

На констатувальному етапі дослідження відбувалося визначення рівня професійної готовності майбутніх учителів до здійснення екологічного виховання молодших школярів в умовах освітнього процесу. Для виявлення стану екологічної компетентності майбутніх педагогів були залучені студенти 2 курсу факультету дошкільної початкової освіти і мистецтв.

У розрізі аналізу результатів анкетування студентів, на початковому етапі дослідження, було встановлено, що майбутні вчителі активно беруть участь у заходах екологічного характеру, що свідчить про високий рівень мотиваційного та достатній рівень діяльнісного компонентів екологічної компетентності. Такі результати зумовлені тим, що майбутні педагоги брали участь у шкільних та університетських природоохоронних заходах і знайомі з актуальними екопроблемами суспільства.

Проте нами було виявлено, що когнітивний критерій сформованості екологічної обізнаності майбутніх вчителів початкової школи знаходиться в основному на середньому рівні. Низькі показники 2 курсу вказують на фрагментарність їх екологічних знань, не знання щодо методів і форм екологічного виховання підростаючого покоління оскільки основні

університетські навчальні дисципліни, які несуть екологічну складову вивчаються з II курсу. Згідно з цим дослідженням наша подальша робота була безпосередньо спрямована на формування знань, розширення кругозору, щодо використання інноваційних та традиційних форм, методів, прийомів роботи з учнями початкової школи у даному напрямку. Тому на формувальному етапі дослідження нами були розроблені та проведені лекційне та практичне заняття.

Контрольний зріз знань майбутніх фахівців початкової школи показав, що переважна більшість студентів оволоділи необхідними знаннями щодо здійснення екологічного виховання та використання екологічних методів у практиці. Респонденти добре орієнтуються у змісті сучасних екологічних методів виховання.

ВИСНОВКИ

Отже за результатами виконаної роботи, можемо зробити наступні висновки.

1. У процесі аналізу педагогічної літератури, праць провідних педагогів, вітчизняних та зарубіжних науковців нами було здійснено теоретичний аналіз педагогічної літератури з досліджуваної проблеми.

Про важливість впливу природи на розвиток особистості наголошували видатні закордонні і вітчизняні педагоги такі, як: Ж. Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, К. Д. Ушинський, Г.Г. Ващенко, В.О. Сухомлинський тощо. Сучасні науковці, педагоги і методисти надають екологічному вихованню неабиякого значення, наголошуючи, що провідна роль належить школі та особистості вчителя, оскільки ековиховання здійснюється на всіх рівнях освітнього процесу, починаючи з молодшої ланки.

2. Одним із завдань нашого дослідження був аналіз програмно-методичних основ забезпечення професійно-педагогічної підготовки студентів до екологічного виховання школярів у початковій школі. Нами були вивчені освітньо-професійні програми педагогічних університетів України:

- Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;
- Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;
- Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;
- Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

В навчально-освітніх програмах ЗВО окреслено основні завдання, уміння та визначена кількість годин на вивчення дисциплін природничого спрямування. Передбачені результати опанування предметами екологічного

змісту в ЗВО тісно поєднуються з вимогами Держаного стандарту НУШ та Типовими програмами для початкової школи.

3. У ході здійснення наукової роботи нами було визначені такі критерії володіння студентами екологічними знаннями: ціннісний, когнітивний та операційно-діяльнісний критерії. Означені нами критерії мають відповідні рівні сформованості екологічної обізнаності студентів: високий, достатній та низький.

За даними констатувального етапу було виявлено, що високий рівень знаннєвого компонента екологічної компетентності мають 40,2% студентів 2 курсу, достатній рівень 34,5 %, низький 25,3 %. У той час як 63,9% студентів 4 курсу мають високий рівень знаннєвого компонента екологічної обізнаності, достатній рівень у 22,2%, і лише 13,9 опитаних студентів 4 курсу мають низький рівень знань. Таким чином з проведеного дослідження можна зробити висновок, що рівень мотиваційно-цільового компоненту майбутніх фахівців початкової освіти на високому рівні; діяльнісний компонент професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи перебуває на достатньому рівні, тому що у студентів 2 курсу сформовані навички, вміння обирати доцільні шляхи подолання природної кризи та прагнення до поліпшення екологічної ситуації; когнітивний критерій сформованості екологічної обізнаності студентів знаходиться на середньому рівні, оскільки знання з питань екології, на даному етапі дослідження, є поверхневими, також відсутніми є вміння користування методами організації та знань методики проведення роботи екологічної спрямованості.

4. На формувальному етапі дослідження наша робота була спрямована на формування знань студентів, щодо здійснення екологічного виховання школярів молодшої школи та на розширення знань про традиційні та інноваційні форми, прийоми та методи здійснення ековиховання. Нами були розроблені та проведені лекційне заняття: «Формування екологічної компетентності молодших школярів» та практичне заняття: «Сучасні методи екологічного виховання молодших школярів». Після чого було здійснено анкетування студентів 2 курсу, з метою виявлення стану готовності до

здійснення екологічної освіти в початковій школі, здатності до розмежування сучасних екологічних методів, прийомів та форм екологічного виховання.

Також було виявлено що високий рівень на даному етапі дослідження мають 85,8 % студентів – цей показник зріс на 45,6% порівняно з попередніми дослідженнями. Достатній рівень мають 5,1 % майбутніх вчителів, цей показник зменшився на 29,4%. Низький рівень у 9,1% респондентів, даний показник зменшився на 16,2%. Таким чином дане дослідження показало, що студенти оволоділи необхідним матеріалом та мають ґрунтовні знання для здійснення та реалізації екологічного виховання в освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко Т. Творчий учительсько-учнівський проект. Екологічне виховання молодших школярів : [цикл занять]. *Завуч*. 2013. №10(трав.). С. 19-23.
2. Баюрко Н.В. Використання проектних технологій у формуванні *готовності майбутніх учителів до розвитку екологічної компетентності учнів*. *Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика: матер. II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 16-17 жовтня 2015 р.)*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2015. 180 с.
3. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. *Початкова школа*. 2010. № 9. С.1-14.
4. Боголюбов В.М. Місце освіти для сталого розвитку в концепціях і стратегіях переходу до сталого розвитку. Стратегії розвитку екологічної освіти у XXI столітті. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю*. Миколаїв, 2014. С.20-26.
5. Бойчук Ю.Д. Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Харків, 2010. 44с.
6. Бондар В. Філософія стандартизації змісту професійної освіти вчителя початкової школи в умовах двоциклової підготовки у ВНЗ. *Початкова школа*. 2012. №12. С. 2-4.
7. Баглай О. Екологічне виховання молодших школярів : розв'язування задач екологічного змісту. *Початкова освіта*. 2017. № 6 (берез.). С. 9-12.
8. Бех І.Д. Проблема методів виховання в сучасній школі. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 4. С. 136-141.
9. Білійчук А.І. Екологічне виховання молодших школярів: веб-сайт. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/ekologichne-vikhovannya-molodshikh-shkolyariv.html> (дата звернення: 13.02.2020).

10. Богачова М. Екологічне виховання школярів - актуальна проблема сьогодення. *Сучасна школа України*. 2009. №11(листопад). С. 16- 18.
11. Божко К.Р. Формування екологічної свідомості молодших школярів засобами гри. *Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції «Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні»*. Львів, 2019.С.134 - 137.
12. Божко К.Р., Коваль В.О. Підготовка майбутніх педагогів до екологічного виховання учнів. *Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Крок у науку: дослідження у галузі природничо-математичних дисциплін та методик їх навчання»*. Чернігів, 2019. С. 73.
13. Божко К.Р., Коваль В.О. Стан та перспективи підготовки майбутніх вчителів до екологічного виховання учнів. *Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково – практичної конференції «Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)»*. Львів, 2020. С. 36-39.
14. Боярова Л. М. Екологічне виховання молодших школярів : система роботи. *Початкове навчання та виховання*. 2015. №4-5. С. 52-66.
15. Вахняк Н., Негрій О. Сучасні ігрові форми в екологічному вихованні дітей. Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького. Сер. Педагогіка. 2015. Вип. 2 (15). С. 107-112.
16. Височан Л.М. Гра, як засіб вивчення освітньої галузі «Природознавство» в початковій школі. *Молодий вчений*. 2014. №4. С. 49-51.
17. Власенко О.М. Проблема екологічного виховання школярів – основна складова навчально-виховної роботи. Проблеми формування екологічної свідомості особистості. *Збірник наукових праць: Житомирський держ. пед. ун-т*. 2003. С.25-25.
18. Волкова Н.П. Педагогіка. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. центр «Академія», 2001. 576с.

19. Гільберг Т. «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу». Київ : Генеза. 2019 . 256 с.

20. Глазачев С.Н. Экологическая культура учителя: исследования и разработки экогуманитарной парадигмы. *Современный писатель*.1998.432 с.

21. Глухова Г.Г. Аксіологічні засади формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд.пед. наук: 13.00.07. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2008. С. 23.

22. Гончарова С. М. Екологічне виховання - один з аспектів виховання самосвідомості в контексті гуманізації навчально-виховного процесу. *Екологічний вісник*. 2003. №3. С. 13-14.

23. Державний стандарт початкової освіти – НУШ: веб-сайт. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (дата звернення: 18.05.2020).

24. Захлебный А.Н. Школа и проблемы охраны природы. Москва: Педагогика, 1981. 184 с.

25. Каріх О. Екологічне виховання молодших школярів . *Сучасна школа України*. 2010. №10(жовтень). С. 90-96.

26. Коваль В.О. Екологічна компетентність учителя Нової української школи. *Навчально–методичний посібник в таблицях і схемах*. Чернігів : НУЧК імені Т.Г. Шевченка. 2019. 40с.

27. Коваль В.О. Підготовка майбутніх вчителів до пропедевтики екологічних понять учнів початкової школи: міжпредметний підхід. *Збірник матеріалів всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції «Проблеми і перспективи розвитку природничих наук у контексті модернізації середньої та вищої школи»* . За ред. В. В. Заморова, С. П. Гвоздій, М. В. Ткаченко. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. С.89-93.

28. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике Москва: Изд. центр «МарТ», 2005. 174 с.

29. Концепція неперервної екологічної освіти в Україні. *Інформаційний збірник МО України*. 1995. № 4. С. 3-25.
30. Коренева І. Правові аспекти екологічного виховання. *Початкова школа*. 1999. №10. С. 19–20.
31. Крамаренко А.М. Еколого-орієнтована освіта майбутніх учителів початкової школи: теоретико-практичний аспект. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». 2015. № 44. С. 287-292.
32. Крамар Л. Екологічне виховання в початковій школі. *Початкова школа*. 2014. №2. С. 23-25.
33. Критерії, показники та рівні сформованості екологічного світогляду: веб-сайт. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/1-3-kryteriji-pokaznyky-ta-rivni-sformovanosti-ekolohichnoho-svitohlyadu-studentiv-ekonomichnyh-spetsialnostej/> (дата звернення: 02.06.2020).
34. Курманов А.В. Уровни и критерии экологической компетентности студентов колледжа. *Среднее проф. образование*. 2011. № 12. С. 43-44.
35. Кухарчук С. Охорона довкілля - виховний аспект українознавства: постановка питання: Екологічне виховання засобами природи. *Рідна школа*. 2006. №8. С. 23-25.
36. Ліннік О. О. Методика викладання освітньої галузі «Людина і світ» Навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 248 с.
37. Лук'янова Л.Б. Екологічна освіта у навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти. Київ: Міленіум, 2006. 252 с.
38. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації екологічної освіти для сталого розвитку: навчально-методичний посібник / В.Д. Мелаш та ін. Мелітополь, 2017. 250 с.
39. Мітрясова О.П., Озерянська О.В. Активні методи екологічного виховання молодших школярів за умов позашкільної освіти. Наукові праці : екологія. 2015. С. 114 – 117.
40. Можаровська Т.В. Психологічні особливості формування та розвитку екологічної особистості засобами екологічної освіти. *Наука та освіта*

- *новий вимір*. 2014. №27: веб-сайт. URL:
http://lib.znau.edu.ua/jirbis2/images/phocagallery/2017/Pryklady_DSTU_8302_2015.pdf (дата звернення: 09.02.2020).

41. Мозуль І. В. Навчання природознавства в сучасній початковій школі. Навчальна програма, курс лекцій, і методичні рекомендації: Навчальний посібник. Глухів: РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2017. 236 с.

42. Немченко Н.В. Формування екологічного світогляду старшокласників ліцею: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2007. 20 с.

43. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи : веб-сайт. URL:
<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 12.08.2019).

44. Новий тлумачний словник української мови; уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ : Аконіт, 1998. 351 с.

45. Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта. Початкова освіта» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: веб-сайт. URL:
https://www.vspu.edu.ua/faculty/pochat/pochat_kafmetod/doc/o3.pdf (дата звернення: 26.09.2020).

46. Освітньо-професійна програма «Початкова освіта першого рівня вищої освіти за спеціальністю 013. Початкова освіта» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка : веб-сайт. URL:
<https://drive.google.com/file/d/16Mn0tU5mPaDbQ5XIIIMbleb3MzqCw5iQ7/view>.

47. Освітньо-професійна програма «Початкова освіта» Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : веб-сайт. URL:
https://drive.google.com/file/d/1hoC8OfkwdRrxIweI-6lsTrbYldtOok_o/view (дата звернення: 26.09.2020).

48. Освітньо-професійна програма «Початкова освіта» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка : веб-сайт. URL:

http://tnpu.edu.ua/about/public_inform/akredytatsiia%20ta%20litsenzuvannia/osvitni_prohramy/bakalavr/fpp/2020_OPP_PO_bakalavr.pdf (дата звернення: 28.09.2020).

49. Пахомов О.П. Методичні рекомендації до оволодіння екологічними знаннями. *Початкова школа*. 1998. № 6. С.26 – 28.

50. Плахотип О. Як ми хочемо прогресу: екологічна освіта школярів. *Світло*. 2000. №3. С. 37–39.

51. Про концепцію екологічної освіти в Україні: веб. сайт. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=01E1O32CC0> (дата звернення: 08.10.2020).

52. Про Національну стратегію розвитку освіти України на період до 2021 року: веб. сайт. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 08.10.2020).

53. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти від 21 лютого 2018 р. № 87. Київ: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п#Text> (дата звернення: 23.07.2020).

54. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. К.: Луганськ: Альма-матер, 2004. 540 с.

55. Січко І.О. Екологічна компетентність як професійна складова підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини*. Умань, 2013. №7. С. 205-209.

56. Совгіра С.В. Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ...д-ра пед.наук: 13:00.04. Луганськ, 2009. 40с.

57. Скачкова О. С. Екологічне виховання як засіб формування національної самосвідомості учнів. *Таврійський вісник освіти*. Херсон, 2007. № 3(19). с. 169-177.

58. Совін В. Екологічне виховання учнів на уроках у початкових класах : творчі розробки виховних заходів та уроків .*Сучасна школа України*. 2009. №11(листопад). С. 40-55.

59. Степанюк К.І. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи у процесі проектної діяльності університету: автореф. дис. ...канд.пед.наук: 13.00.14.Бердянськ, 2013. 23 с.

60. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5-ти т. Т.3. Київ: Рад. школа, 1977. С. 9–98.

61. Танська В.В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної компетентності молодших школярів. *Молодь і ринок*. 2016. №5. С. 55-59.

62. Танська В.В. Методика навчання природознавства початковій школі: навчальний посібник. Житомир: ЖДУ імені І. Франка, 2014 . 236 с.

63. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти розроблена під керівництвом О.Я. Савченко : веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення: 10.09.2020).

64. Токарь Л. Екологічне виховання через спостереження : екологічне виховання молодших школярів. *Початкова школа*. 2011. №7. С. 35-39.

65. Топоркова О. С. Екологічне виховання школярів - актуальна проблема сьогодення. *Початкове навчання та виховання*. 2008. №7 (березень). С. 24-27.

66. Туниця Ю.Ю. Вчитися жити в гармонії з природою. *Освіта України*. 2010. № 85. С.6.

67. Чайковська Г. Екологічне виховання учителя початкової школи . *Імідж сучасного педагога*. 2012. № 5. С. 32–34.

68. Черевко Л. А. Екологічне виховання учнів у навчально-виховному процесі. *Обдарована дитина*. 2010. №3. С. 19-25.

69. Шаульська Ю. Екологічне виховання в аспекті початкової школи. *Початкова освіта*.2012. №46 (груд.). С. 2-4.

70. Шишкіна Ю.О. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 46. С. 263-267.

71. Шмалєй С.В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу: автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 44 с.

TRANSITION

PLAN B
ЕКОЛОГІЧНИЙ ПРОЕКТ

СЕРТИФІКАТ

Божко Катерина

успішно пройшов (-ла) тренінг "Я - еко-ментор свого міста"
в рамках проекту "Plan "B",
що реалізується за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ
Чеської Республіки у рамках Transition Promotion Program.

Товариство Правління
"Еко Місто Чернігів"

Безбородько С.О.

ЧЕРНІГІВ
2019

Анкета для студентів

1. Чи згодні Ви з висловом: «Людина – цар природи»?

- а) Так
- б) Ні

2. Як ви вважаєте, що таке екологічна свідомість громадян? У чому вона проявляється?

3. Чи вважаєте Ви себе екологічно свідомою особистістю? У чому це виявляється?

4. Як Ви вважаєте, чому саме наприкінці ХХ початку ХХІ століття зріс інтерес людства до вирішення екологічних проблем?

5. На Ваш погляд, чи є важливим екологічне виховання школярів у загальноосвітніх закладах?

- а) Так, екологічне виховання школярів є обов'язковим
- б) Ні, вважаю, що це зайве

6. Назвіть відомі Вам екологічні проблеми Чернігівщини

7. Як майбутні педагоги, зазначте ефективні методи, прийоми, форми роботи для формування екологічної свідомості підростаючого покоління

-
8. Чи намагаєтесь Ви обмежити використання екологічно небезпечних матеріалів у Вашому побуті?
- а) Так
 - б) Ні, але прагну це зробити
 - в) Ні, і не планую
9. У що Ви зазвичай пакуєте товари у магазині?
- а) У поліетиленовий пакет
 - б) У паперовий пакет
 - в) У сумку з тканини
 - г) Інше _____
-
10. Чи готові Ви платити вищу ціну за товар з екологічно безпечною упаковкою, яка підлягає переробці та утилізації?
- а) Так
 - б) Скоріше готовий (а)
 - в) Скоріше не готовий (а)
 - г) Важко відповісти
 - д) Взагалі не готовий (а)
11. Чи сортуєте Ви сміття?
- а) Так
 - б) Ні, проте планую
 - в) Ні, і не планую
12. Чому Ви сортуєте / плануєте сортувати сміття?
- а) Таким чином піклуюсь про природу та екологію загалом
 - б) Це роблять у всіх розвинених країнах світу
 - в) Це зараз модно
 - г) Це робить моє оточення
 - д) Інше _____
-
13. Чому Ви не сортуєте сміття?
- а) Через відсутність необхідних умов: спеціальних контейнерів, заводів
 - б) Бо все сміття потрапляє до одних і тих самих сміттєзвалищ
 - в) Сортування сміття не є суттєвим у покращенні екологічної ситуації
 - г) Не знаю, як це правильно робити
 - д) Інше _____
-
14. Що особисто Ви готові робити для покращення екологічної ситуації?
- а) Сортувати сміття
 - б) Купувати товари в екологічно безпечній упаковці
 - в) Брати участь у заходах з прибирання територій
 - г) Відмовитись від купівлі товарів, що випробовуються на тваринах

д) Робити благодійні внески до екологічних організацій

е) Нічого не готовий (а) робити

є) Інше _____

Факультет початкового навчання
Кафедра дошкільної, початкової освіти і мистецтв

ПЛАН – КОНСПЕКТ

**лекції з курсу «Методика навчання природничої освітньої галузі»
на тему: «Формування екологічної компетентності молодших школярів»,**

проведеної в групі 21 12.05 2020 р.

Склала студентка 51 групи

К.Р. Божко

Перевірила: В.О. Коваль

Мета:

- сформувати на лекції поняття про екологічну освіту та екологічне виховання; знайомити студентів із формами та методами екологічного виховання маолодших школярів;
- розвивати критичне мислення, вміння вести діалог, розвивати вміння правильно узагальнювати інформацію та робити
- висновки;
- виховувати активну життєву позицію, чесність, порядність, людяність.

Методи, прийоми, засоби: розповідь, бесіда (репродуктивна, пошукова, проблемна), діалог, приведення доказів, аналіз, синтез, порівняння, аналогія, узагальнення.

Наочність: презентація.

Технічні засоби навчання: комп'ютер, проектор.

Основні питання лекції:

План:

1. Екологічна освіта та екологічне виховання. Передумови розвитку екологічного виховання.
2. Форми екологічного виховання у початковій школі.
3. Методи екологічного виховання молодших школярів.

Рекомендована література:**Основна:**

1. Білійчук А.І. Екологічне виховання молодших школярів. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/ekologichne-vikhovannya-molodshikh-shkolyariv.html> (дата звернення: 13.02.2020).
2. Вершинін Н.А. Виховання у молодших школярів любові до природи рідного краю, інтересу до природознавчих занять. *Початкова школа*. 1998. №10. С. 9 – 11.

3. Лук'янова Л.Б. Основи екології. Методика екологізації фахових дисциплін : Навчально-методичний посібник для викладачів. – Вид. 2-ге змінене і доповнене. – Київ : ТОВ «ДСК – Центр». – 210 с.

4. Мітрясова О.П., Озерянська О.В. Активні методи екологічного виховання молодших школярів за умов позашкільної освіти. Наукові праці : екологія. 2015. С. 114 – 117.

5. Можаровська Т.В. Психологічні особливості формування та розвитку екологічної особистості засобами екологічної освіти. *Наука та освіта - новий вимір*. 2014. №27.
URL: http://lib.znau.edu.ua/jirbis2/images/phocagallery/2017/Pryklady_DSTU_8302_2015.pdf (дата звернення: 09.02.2020).

Додаткова:

1. Нінадрова М.М.. Виховання у молодших школярів почуття прекрасного. Початкова школа. 1998. №6. С. 105 – 106.

2. Ошуркевич Н. Сучасні педагогічні технології формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. Педагогічний процес: теорія і практика (серія : педагогіка). 2018. № 1 – 2. С. 65 – 70.

Хід лекції:

I. Вступна частина (до 10 хв.)

- Добрий день, шановні студенти.
- Старости, передайте, будь ласка, журнали. (Перевірка присутності студентів).
- Сьогоднішню лекцію я б хотіла розпочати словами В.О. Сухомлинського:

«Якщо добрі почуття не виховані дитинстві, їх ніколи не виховаєш... У дитинстві людина повинна пройти емоційну школу – школу вихованця добрих почуттів».

- Тож на цій лекції ми з Вами обговоримо важливість правильної побудови

процесу екологічного виховання, й структуру формування екологічної компетентності молодших школярів.

- Запишіть, будь ласка, сьогоднішню дату, та тему нашої лекції: «Формування екологічної компетентності молодших школярів».

II. Основна частина (70-75 хв.)

- Заповнення фліпчартів. На кожному столі листок паперу формату А-1 (ватман), маркери. Учасники кожної групи можуть заповнювати ватман словами, малюнками, пов'язаними з темою. Малюйте малюнки, що стосуються основних положень лекції;

1. Екологічна освіта та екологічне виховання. Передумови розвитку екологічного виховання.

Термін "екологія" грецького походження, що буквально означає "вчення про місце проживання". Це наука, що вивчає відносини рослин, тварин і людей до їх середовища та загалом наука про обставини їх життя в природі.

Екологічна криза, що тепер набула загальнопланетарного характеру, створює реальну загрозу виживання людства. Складається враження, що вже немає жодного місця на планеті, яке було б екологічно благополучним. **Тому, визначальним для розвитку екологічних проблем сучасності є формування екологічної свідомості, культури суспільства.** Це педагогічне надзавдання можна втілювати лише через освітню виховну систему на основі принципово нових ніж це було досі, ідей, методів, підходів, які враховували структуру екологічних знань, соціальній функції сучасної екології, традиції, звичаї, історичний досвід українського народу для того, щоб збагнути себе, своє місце в природі, зв'язки між природою і Всесвітом.

Проблема екологічного виховання в теорії та практиці шкільного навчання не нова. Особливий інтерес до цієї проблеми виник ще у 70-80 роки. За цей час була розроблена "Концепція неперервного екологічного виховання на Україні", в якій наголошується: "... перед сучасною педагогічною наукою і практикою створились нові невідкладні завдання. Необхідно забезпечити

підготовку молодого покоління, яке зможе вивести Землю із стану глибокої екологічної кризи, в яку вона потрапила через незнання або ігнорування законів взаємовідношення суспільства й природи..."

Сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу життю людей, тому навчально-виховна діяльність школи має бути спрямована на виховання екологічної культури учнів, щоб виростило покоління, яке охоронятиме довкілля.

Виходячи з актуальності означеної проблеми, виникла потреба в екологічному вихованні учнів.

Отже, **формування екологічної свідомості в учнів – це передусім навчання екологічній культурі, яку ми визначаємо як форму адаптації етносу до природних умов і способів творення свого довкілля.** У зв'язку із загостренням проблем взаємовідносин суспільства і природи перед сучасною педагогічною наукою і практикою виникли нові **невідкладні завдання.**

1. Необхідно **забезпечити підготовку молодого покоління** спроможною вивести людство зі стану глибокої екологічної кризи, в якій воно опинилось через незнання або ігнорування законів взаємовідносин суспільства і природи, споживацьке ставлення до неї.

Формувати екологічну компетентність педагогів – складова професійної компетентності учителя, яка включає сукупність екологічних знань, уявлень, поглядів, переконань, ідеалів відносно навколишнього середовища.

2. Настав час виховувати підростаюче покоління не у згубній традиції якомога більше брати у природи, а в іншому, притаманному українському народові **гармонійному співіснуванні з природою**, раціональному використанні та відтворенні її багатств, у психологічній готовності оберігати природні цінності всюди і завжди.

У вирішенні цих завдань **першорядну роль повинна відігравати екологічна освіта і екологічне виховання.** Дуже часто ці два поняття плутають. Дехто думає, що чим більше людина знає про природу, тим усвідомленіше вона буде захищати її. Але це зовсім не так.

Екологічна освіта – це лише надбанні людиною екологічні знання. Набагато важливішим є екологічне виховання, яке представляє собою засвоєння людиною особливої екологічної моралі, етики відношення природи і людини. При цьому **екологічна мораль й екологічна етика** за своєю суттю є глибоко гуманістичними.

Екологічна освіта – це “свідомий і планомірний розвиток знань про навколишнє середовище на протязі всього життя”. Екологічна освіта - виховання екологічного світогляду.

Основна її мета: формування уявлень про довкілля, специфіку його внутрішніх відносин, характеру антропогенного впливу, а також принципи гармонійного розвитку людини і природного середовища.

Під екологічним вихованням розуміють такий розвиток волі, почуття, рис характеру, які б проявились в правильній (етичній) поведінці по відношенню до природного середовища. *Воно повинне бути добровільним і безперервним протягом усього життя людини.*

Екологічне виховання - це цілеспрямований вплив на особистість на всіх етапах її життя за допомогою розгорнутої системи засобів та методів, що має на меті формування екологічної свідомості, екологічної культури, екологічної поведінки, екологічної відповідальності.

Екологічне виховання - це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури.

Його завдання - сприяти нагромадженню екологічних знань, виховувати любов до природи, прагнення берегти, примножувати її багатства, формувати вміння і навички діяльності в природі. Екологічне виховання передбачає розкриття сутності світу природи - середовища перебування людини, яка має бути зацікавлена у збереженні цілісності, чистоти, гармонії в природі. Це, зокрема, вміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею. Естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів обов'язку і відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності. Отож, любов до природи слід виховувати з раннього дитинства. Екологічне

виховання здійснюється на всіх етапах навчання в школі, на кожному з яких ставиться певна мета, завдання, добирається відповідна методика з огляду на вікові особливості учнів. *Загальна мета екологічного виховання учнів може бути реалізована через систему завдань:*

- *формування в учнів розуміння необхідної гармонії людини з природою;*
- *оволодіння знаннями по природу (зокрема свого краю);*
- *виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство, основу життя на Землі;*
- *формування готовності до активної екологічної діяльності та основ глобального екологічного мислення.*

Екологічна освіта розглядається як один із найпотужніших важелів повороту людства в його ставленні до навколишнього середовища від руйнівного, споживацького до конструктивного, бережливого, відновлювального.

Досягнення поставленої мети можливе за умови виконання послідовних навчально-виховних завдань:

- *формувати екологічно орієнтовані стосунки і цінності, спрямовані на подолання конфліктів між людиною і навколишнім середовищем;*
- *сприяти, щоб засвоєні знання і моральні принципи поведінки щодо навколишнього середовища ставали переконаннями особистості;*
- *розвивати почуття особистої відповідальності за стан навколишнього середовища на національному і глобальному рівнях;*
- *розкривати учням у доступній формі сутність сучасних проблем екології*
- *та її актуальність для людства;*
- *розвивати вміння приймати відповідальні рішення з питань охорони навколишнього середовища і діяти відповідно до них;*

- *залучати школярів до практичної діяльності під час вирішення проблем навколишнього середовища місцевого значення;*
- *розвивати у школярів почуття самоповаги і розуміння труднощів*
- *інших людей, бажання надати їм допомогу в складних життєвих ситуаціях.*

Отже, екологічна освіта та виховання - один із аспектів гуманізації, який передбачає подолання споживацького ставлення до природи, екологічного невігластва і спрямований, зрештою, на відвернення загрози глобальної екологічної катастрофи.

Аналіз існуючих навчальних програм, підручників, посібників та різних нормативних документів з цього приводу свідчать про початкову необхідність розробки національної концепції безпосередньої екологічної освіти, яка б розглядалася як невід'ємна складова гуманітарної освіти; була цілісною взагалі і цілісною в методологічному відношенні, зокрема, значною мірою ґрунтувалась на національних традиціях, звичаях; була добре опрацьована з філософських та психолого-педагогічних позицій.

Виконання цього надзавдання в школі має гармонійно доповнюватися шляхом екологізації інших дисциплін. Екологічну освіту й виховання треба здійснювати повсякденно в сім'ї, дошкільних установах, школі, в післяшкільний період.

Для успішного формування екологічної вихованості учнів велике значення має робота, що проводиться в молодших класах в цьому напрямі. Адже тут виховуються основні риси характеру особи і спілкування з природою відіграє першорядну роль. Важко сказати, що важливіше – практична діяльність, безпосереднє спілкування з природою чи широка словесна інформація про неї у поєднанні з іншими засобами впливу.

На перших порах у роботі з молодшими школярами заслуговує на увагу саме повідомлення екологічних відомостей, бо шестиліток ще важко залучити до суспільно-корисної природоохоронної праці. Однак, **формувати гуманістичні переконання** в учнів цього віку можна і треба. Адже враження

дитинства вкарбовується в розум і серце людини назавжди. В. О. Сухомлинський писав: “Якщо добрі почуття не виховані дитинстві, їх ніколи не виховаєш... У дитинстві людина повинна пройти емоційну школу – школу виховання добрих почуттів. Основні освітні, виховні і розвиваючі завдання, які ставить перед собою школа, сучасність: - формування в учнів перспективності в необхідності піклування та збереження природи та її багатств; - формування в дітей направленості в пошуках найбільш правильних методів і шляхів захисту природи, а також свідомого і бережливого використання її ресурсів; - озброєння учнів вміннями і навичками, які дають можливість активно діяти в довкіллі щодо питань екології; - розвиток потреби у спілкуванні і прагненні пізнавати таємниці природи;- активізація діяльності спрямованої на покращення стану природи.

Беручи до уваги вище написане, потрібно наголосити, що екологічну освіту та виховання треба здійснювати безперервно, протягом усіх років навчання в школі. Тільки озброївши учнів науковими знаннями про об’єкти і явища природи, ми закладаємо основу для їх екологічного виховання. Адже захищати і любити можна те, що добре знаєш.

Зміст екологічної освіти відображається у наступних аспектах (за Н.Мамедовим):

Пізнавальний – забезпечує розвиток пізнавального ставлення до навколишнього середовища; містить природно-наукові, соціологічні, технологічні закономірності, поняття про природу, людину, суспільство та виробництво в їх взаємозв'язку;

Ціннісний – формує систему цінностей:

- а. життя як найвища цінність;***
- б. людина як компонент складної системи, що вивчається екологією;***
- в. універсальні цінності природи;***
- г. відповідальність за розвиток біосфери і суспільства.***

Нормативний – орієнтований на систему норм та правил екологічного характеру;

Діяльнісний – формує пізнавальні, практичні та творчі уміння екологічного характеру, розвиває волюві якості, учить виявляти активність у рішенні екологічних проблем.

Педагогічне осмислення виховання як гармонії з природою, уміння правильно поводитися у довкіллі й читати природу має глибокі історичні корені. У першій половині XI століття в період князювання Ярослава Мудрого, а потім Володимира Мономаха Київська Русь була однією з найосвіченіших держав світу. Заохочувався потяг до науки, відкривалися “школи”, навчання в яких починало відлік від знань, одержаних раніше від батьків, і продовжувалось у природному середовищі. « Поученіє дітям », написане Володимиром Мономахом 1117 року, можна вважати першим програмно-методичним збірником, в якому зроблено спробу обґрунтувати значення виховання і освіти, роль праці та природної культури людини. Мономах дає багато корисних порад, повчань своїм нащадкам: “Куди б ви не тримали дороги по своїм землям, не давайте отрокам причиняти шкоду ні своїм, ні чужим, ні селам, ні посівам, щоб стали проклинати вас... Що вмієте хороше, того не забувайте, а чого не вмієте, тому вчіться... з радістю починайте новий день, настроюйте себе на добрі справи...”. “Повчання дітям” – це перший методичний лист нащадкам про цінність природи, вміння користуватися її багатствами, піклуватися про неї.

Її наступний етап – **Києво-Могилянська академія**. Засновник закладу Петро Могила в своїй методичній праці “Анфологія” започаткував методичні рекомендації, програмно-методичне обґрунтування теорії виховання і освіти, зокрема положення про індивідуальний підхід до школяра з тим, щоб він зміг успішно застосувати набуті знання, уміння і навички в діяльності пов’язаній з використанням природи. Ректор Києво-Могилянської академії, а потім архімандрит Києво-Печерської лаври, філософ, психолог, природознавець і письменник **Інокентій Гизель (Кисіль) (1600–1683 рр) у своїх працях**

виловлював побожне ставлення до природи і звертав увагу на необхідність освіти і виховання в лоні природи, зберігаючи її.

Великий внесок в розвиток “матеріалістичного” виховання, тобто виховання на лоні природи, зробив видатний педагог Ян Ямос Коменський (1592–1670 рр). *Через всі його педагогічні твори, в особливості через його головну працю “Велика дидактика” (1623 р.), проходить думка про те, що “правильне виховання у всьому повинне узгоджуватись з природою”.* Принцип природовідповідності у вихованні, починаючи від Коменського, неодноразово зустрічається в педагогічних системах XVI-XIX ст., причому кожен з великих теоретиків (Руссо, Песталоцці, Дістерверг та ін.) розуміють цей принцип по різному. Коменський рахував, що людина, як частина природи підкоряється її найголовнішим законам, який діють як у світі рослин і тварин, так і у відносинах з людиною. Він вказує, що “... чіткий порядок школи треба запозичити у природи”.

В цей час на Україні стає відомою і важливою діяльністю **Феофана Прокоповича (1681–1736 рр)**, ректора Київської академії, який вів курси фізики, арифметики, природознавства. Його буквар “Первое учение строкам” витримав 12 перевидань і був пронизаний філософією природознавства. У викладанні курсів Феофан Прокопович застосовував перші елементи позашкільної, позакласної роботи (екскурсії в природу, дослідництво, масові релігійні свята, збереження довкілля, благоустрій стародавнього Подолу). *“Науки природи, – писав він,– юнаків живлять, старих задовольняють, у щасті прикрашають, у нещасті дають притулок і втішають, вдома дають пораду, не шкодять поза домом, ночують з нами, мандрують, господарюють”.*

Григорій Сковорода (1722–1794 рр.) геніальна особистість: філософ, поет, просвітитель, педагог, представник етико-гуманістичного просвітництва простого народу. В центрі його уваги питання: природа людини, її щастя. На думку Сковороди, людина може прийти до щастя тільки через само пізнання. *Він стверджував: щастя в праці, кожний повинен пізнати самого себе.* Філософ і гуманіст обстоював ідею, що виховання необхідно здійснювати згідно з природними особливостями дітей, людей наставляти до

тієї чи іншої діяльності, залежно від їхніх здібностей і інтересу, а не соціальної належності і положення у суспільстві.

На Україні в цей час Яків Козельській (1728–1794 рр.) – просвітитель, філософматеріаліст, енциклопедист розробив класифікацію напрямків наукового пізнання, поклавши в її основу два об'єкти пізнання: природу і суспільство. Правомірно припустити, що це перші ознаки створення екологічної системи в науці. **Я. Козельський** виділив окремі галузі науки – онтологію, гносеологію, логіку, психологію, педагогіку, етику, біологію та інші, дав визначення поняття “наука”.

Не стояв осторонь питання необхідності природничої освідченості

Константин Дмитрович Ушинський (1824–1870). Він закликав розширити спілку спілкування дитини з природою і дивувався тому, що “... виховний вплив природи ... так мало оцінений в педагогіці”. Видатний педагог рахував, що природний ландшафт має таке велике виховне значення і вплив на розвиток молоді душі, з яким важко сперечатися навіть таланту хорошого вчителя.

Школу, яка була чудовою лабораторією, де велась велика практична робота організував у Павліні в 1948 році **Василь Олександрович Сухомлинський**. Велику увагу приділив педагог в своїй школі системі виховання дітей на лоні природи (школа під голубим небом). *Він вважав, що “... дуже важливо не допустити, щоб шкільні двері закрили від свідомості дитини оточуючий світ”*. Два рази на тиждень “... ми йшли в природу – вчилися думати” – пише у своїй роботі “Серце віддано дітям” В. О. Сухомлинський.

1975р. – *Міжнародний семінар (Белград, Югославія) – запропоновано глобальну схему екологічної освіти.*

1977р. – *Міжнародна конференція (Тбілісі) – визначенні основна мета і завдання екологічної освіти.*

Підсумовуючи вище поданий матеріал потрібно сказати, що проблема екологічного виховання турбує людство протягом багатьох віків. Її коріння

можна простежити на будь-якому відтинку людської цивілізації, починаючи з часів зародження продуктивних сил суспільства і виникнення наук, і аж до наших днів. Сама екологічна культура є явищем історичним, плинним і змінним у вирі життя. Але наявність її є обов'язковою, оскільки втрата її може зруйнувати цивілізаційний рух людства.

Тепер, шановні студенти, попрацюйте з фліпчартом. Обговоріть те, що вже є у нотатках та доповніть новою інформацією. Обміняйтеся ватманами з учасниками іншої групи, обговоріть основні положення записаного.

2. **Форми екологічного виховання у початковій школі**

Форми організації навчально-виховного процесу – це зовнішній вияв узгодженої діяльності вчителя та учнів, яка відбувається у відповідній послідовності та режимі.

З огляду на специфіку еколого-виховного процесу розрізняють такі форми екологічного виховання.

*Еколого-психологічний тренінг – це комплексна форма екологічного виховання, основана на методології соціально-психологічного тренінгу і спрямована на корекцію екологічної свідомості особистості. Як засіб в екологічному вихованні можна також використовувати структурні вправи та елементи тренінгу, які підбирає вчитель відповідно до специфіки аудиторії та інформаційної наповнюваності заняття. Пропонуються два варіанти тренінгових вправ згідно з їхньою спрямованістю: *співпереживання та самоусвідомлення причетності до природи і актуалізація готовності до розв'язання екологічних проблем.**

Усний журнал – одна з форм масової художньо-пропагандистської роботи з охорони природи. Його підготовка ґрунтується на ініціативі й самодіяльності колективу з моменту зародження задуму. Не варто перетворювати журнал на набір коротких лекцій, доповідей або монтаж з

віршів і пісень. Добре, якщо кожна сторінка журналу буде представлена окремим жанром. Спілкування учасників заходу, зміст виступів повинні мати характер імпровізацій.

Однією з форм екологічного виховання, спрямованого на пізнання природи і розуміння її законів, є **еколого-туристичні походи**. Під час походу створюються сприятливі умови для учнів, які прагнуть краще пізнати рідний край, вивчити його багатства, зрозуміти красу природи, а також для школярів, які в стінах школи не можуть проявити свої таланти і яскраві риси характеру.

Літній екологічний табір – форма екологічного виховання учнів, мета якого розвинути у дітей і підлітків здатність чуйно ставитися до природи, передбачувати наслідки своїх дій, розуміти взаємозв'язок різних явищ у природі.

Екологічні акції – дієва форма екологічного виховання. Акція може бути епізодичною або постійною. Такі заходи формують активну життєву позицію дитини, і тому їх треба проводити, починаючи з першого класу школи. Щорічними стали такі всеукраїнські акції: «Збережи ялинку», «Первоцвіт», «Птах року».

Тиждень екології. Підготовку до його проведення необхідно починати за 1– 1,5 місяця. За цей час слід скласти план заходів Тижня, розробити сценарії екологічних вікторин, турнірів, ігор, вечорів, проектів тощо. Обов'язково разом з учнями потрібно розподілити ролі або ділянки роботи, за які вони відповідатимуть. Бажано проводити роботу з підготовки так, щоб ініціаторами тих чи інших дій були саме діти, а вчитель лише допомагав впроваджувати їхні ідеї.

Клубні форми роботи в екологічному вихованні, як свідчить педагогічна практика, є ефективними в старшому шкільному віці. Технології для об'єднань можуть бути різноманітними: зустрічі з цікавими людьми; вікторини; демонстрація кінофільмів на певну тематику; обговорення журнальних та газетних статей; розв'язування спеціальних завдань і обговорення життєвих ситуацій; відвідування державних керівних органів тощо. Клуб повинен мати

статут, в якому викладено основні положення, мета та завдання клубу. Клуб може мати кілька секцій (наприклад, наукова, театральна, редакційна тощо).

Крім того, серед нетрадиційних форм екологічного виховання досить поширеними є екологічна естафета, екологічний турнір, екологічний бумеранг, екологічна вікторина. Серед засобів екологічного виховання учнів слід назвати структурні вправи тренінгу як самостійні одиниці, що можуть бути використані в структурі інших форм екологічного виховання, зазначених вище.

Творча «терапія» – відображення людиною довкілля та почуттів, викликаних ним, засобами мистецтва. Досить широко можуть бути використані засоби образотворчого мистецтва, ліплення (глина, пластилін), моделювання природними матеріалами, музика. Доцільно використовувати творчу «терапію» в структурі екопсихологічного тренінгу після вправ на емпатію (співпереживання) та ідентифікацію з природними об'єктами. В структурі уроку творча «терапія» вдало інтегрується на будь-якому етапі його залежно від інформації, яку подає вчитель.

Імітаційне моделювання – прогнозування та демонстрація природних процесів і фрагментів екологічної реальності шляхом відбиття створеної моделі через особистісну включеність у неї. На основі міждисциплінарного підходу до вирішення екологічних проблем рядом дослідників було розроблено та апробовано імітаційні екологічні ігри, спрямовані на моделювання предметного змісту екологічної діяльності.

Одним з найефективніших методів екологічного виховання є екологічні ігри. Під час проведення ігор формується турботливе ставлення до природи. Ігри та вікторини на екологічну тематику стимулюють інтерес учнів до проблем навколишнього середовища і надають урокам яскравого емоційного забарвлення.

Серед змістових і організаційних методів екологічного виховання молодших школярів особливе місце займає бесіда. Саме бесіда виявляє моральну позицію дитини в його відношенні до тварин, рослин, людей. Виховувати почуття, ставлення – це значить словом та ділом і викликати у

дитини певну реакцію, спеціально створити певну ситуацію або використовуючи природну обстановку.

Екологічні екскурсії – один з методів вивчення предмету екології. Разом з тим їх можна розглядати як урок у живій природі. *Проводять такі екскурсії з різною метою і в різних біогеоценозах: у лісі, парку, на луках, біля боліт і озер. Об'єктами вивчення при цьому є рослинний і тваринний світ, абіотичні умови природного середовища. Під час екскурсії учні вчаться спостерігати за об'єктами і явищами, аналізувати їх, робити висновки і узагальнення.*

Екологічний вечір – класична форма екологічного виховання. Готуючи сценарій вечора, до нього можна включити елементи народознавства або повністю присвятити захід обрядам, які тісно пов'язані за своїм змістом з природою. Саме така форма сприяє формуванню національної свідомості майбутнього громадянина нашої держави.

Створення і функціонування в школі екологічного патруля є ще однією формою екологічного виховання. *Робота екопатруля в школі спрямована на доведення кожному учневі важливості екологічних знань та дотримання норм екологічно грамотної поведінки не тільки в природі, а й у школі, на вулиці, вдома. Протягом певного часу екологічний патруль збирає інформацію про різні види негативної поведінки й діяльності учнів у школі. Результатом таких постережень може бути випуск агітаційних листівок, бюлетенів, газет, дружніх шаржів тощо.*

Організація **екологічної стежки** створює умови для виконання системи завдань, які спрямовують діяльність учнів у природному оточенні. Цим визначається і ряд вимог до організації екостежки: вибір місця і протяжності маршруту та природних об'єктів, підготовка екскурсів тощо. Цей захід сприяє тому, що учні вивчають об'єкти і явища в самій природі, визначають види рослин і тварин, з'ясовують шляхи впливу людини на довкілля, дізнаються про види природокористування, накопичують досвід оцінювання характеру і результатів взаємодії людини і природи, оволодівають навичками екологічно

грамотної поведінки в природному середовищі, розширюють свій кругозір щодо сучасних природоохоронних проблем і шляхів їх розв'язання.

Об'єднайтеся в міні-групи по 4 студента і визначте ключові положення 2 питання, обговоріть почуту інформацію, пригадайте приклади з практики до інформації, яку я презентувала.

3. **Методи екологічного виховання молодших школярів**

В ході розкриття 3 питання лекції Ви можете створити ментальну карту, словами, малюнками, пов'язаними з темою 3 питання лекції, виділивши основні положення.

Отже, до традиційних методів екологічного виховання відносяться:

1. Метод спостереження

Під час спостережень активізується спектр зовнішніх органів почуттів, що сприяють пізнанню нових якісних характеристик природних об'єктів. Велике значення надається активному використанню педагогом художнього слова в цілях посилення емоційного сприйняття об'єкта, елементи евристичних бесід – це загадки, логічні задачі з екологічним змістом.

2. Метод бесіди

Серед змістових і організаційних методів екологічного виховання особливе місце займає бесіда. Екологічне виховання, в першу чергу, націлене на виховання у дітей культури ставлення до навколишнього середовища, а виховання, за переконанням В.О. Сухомлинського, – перш за все постійне духовне спілкування вчителя і дітей. Саме бесіда виявляє моральну позицію дитини в її ставленні до тварин, рослин, людей. Виховувати почуття, ставлення – це означає словом та ділом викликати у дитини певну реакцію, спеціально створити певну ситуацію або використати природну обстановку.

Саме участь у бесіді, індивідуальній або колективній, надає дитині можливість зрозуміти доцільність вибору того чи іншого зразка поведінки,

мотиви свого або чужого вчинку. Під час бесіди дитина повинна зробити висновок, що екологічно допустимо, а що – ні, що є моральним і гуманним, а що аморальне та жорстоке.

3. Метод екологічної рефлексії

Метод екологічної рефлексії (від лат. відображення) полягає в педагогічній актуалізації самоаналізу, осмисленні людиною своїх дій та вчинків щодо їх екологічної доцільності. Цей метод стимулює усвідомлення того, яка поведінка дитини може «виглядати» з погляду тих природних об'єктів, яких вона стосується.

4. Метод екологічної емпатії

Метод екологічної емпатії (від грец. співпереживання) має на меті педагогічну актуалізацію співпереживання дитини за стан природного об'єкта, а також співчуття йому. Це стимулює проєкцію особистих станів на природні об'єкти через ототожнення з ними, а також переживання особистих емоцій та почуттів із приводу стану природних об'єктів. Таким чином, формується суб'єктивізація природних об'єктів.

5. Дидактичні ігри екологічного спрямування

Одним з найефективніших методів екологічного виховання є екологічні ігри. Під час проведення ігор формується турботливе ставлення до природи. Ігри екологічної тематики стимулюють інтерес учнів до проблем навколишнього середовища і надають таким розвагам емоційного забарвлення.

Гра найбільш природна і водночас провідна форма дитячої діяльності, що глибоко торкається її емоційної сфери, активізує емпатичні переживання, закріплює моральну мотивацію, містить широкі можливості для вправління у моральній поведінці і вчинках у природному оточенні.

На думку А. Лука, «дитячі ігри з їх вільним польотом фантазії, вірою в реальність цієї фантазії і в той же час з признанням якихось правил та обмежень, мають безумовну схожість з творчим процесом і служать доброю школою творчого «мислення».

За характером пізнавальної діяльності дітей розрізняють репродуктивні, проблемно-пошукові та творчі ігри. Їх доцільно об'єднувати у три основні

групи: динамічні, або рухливі, інтелектуальні та духовно - естетичні. Динамічні ігри сприяють фізичному розвитку, інтелектуальні – розвивають мислення, духовно - естетичні допомагають дізнатися про внутрішній світ дитини, її емоційно – творчу сферу.

Головна мета екологічних ігор: розвинути потребу в спілкуванні з природою, опанувати норми екологічного грамотної поведінки, усвідомити багатогранну цінність природи, сформувані потребу в природоохоронній діяльності, почуватися частинкою природи, Землі та Всесвіту.

Методисти та вчителі, такі як Височан Л.М., Гордіюк Н.М., Гудзь Н.В., Кулик О.О., запевняють, що для активізації пізнавальної діяльності та розвитку інтересів учнів, вчитель повинен добирати дидактичні ігри відповідно для кожної вікової групи дітей, при цьому враховувати пізнавальний зміст, ступінь складності ігрових завдань та дій.

Витоки застосування дидактичних ігор ми можемо знайти і в народній педагогіці. Ігри та іграшки, які створив народ, завжди допомагали дітям пізнавати світ граючись. І в сучасній початковій школі гра тісно пов'язана з навчанням, вона постійно удосконалюється. Оцінюючи дидактичну гру та її роль в системі навчання, А. П. Усова писала: «Дидактичні ігри, ігрові завдання та прийоми дозволяють підвищити сприйнятливості дітей, різноманітності навчальну діяльність дитини, приносять цікавість» [24] .

Суть гри зводиться не лише до спроможності відображати світ, але й перетворювати його. Виховний ефект екологічних ігор досягається при найбільшому наближенні сюжету гри до завдань екологічного виховання, до зразків поведінки у реальних умовах . Педагогам варто вибирати найпереконливіші факти для сюжету гри, використовувати при цьому різноманітні прийоми: пояснення, допомога, заохочення, зацікавлення, оцінка дій тощо. Великі виховні можливості гри найбільш повно розглядаються у повсякденному житті дитини, в процесі позакласної роботи першокласника. Теми сюжетно-рольових ігор можуть бути різноманітні, зокрема: «Зоопарк», «Птахоферма», «Лікарня для звірів», «Теплиця», «Швидка допомога» та інші.

Ігрові ситуації використовуються у двох аспектах: як засіб екологічного виховання і як метод виявлення рівня вихованості дітей. Включення дітей в ігрові ситуації, дає можливість бачити, як вони діють, керуючись своїми уявленнями про хороше і погане, виявляють бажання заступитися, співчують, засуджують. Дитині пропонують грати за себе саму, за свого товариша, намагаючись уявити, пояснити, визначити діями свого героя. Це дає змогу вчителю виявити рівень вихованості дітей, мотиви поведінки у різних ситуаціях.

Дидактична гра є важливим засобом екологічного виховання.

Проведення словесно-дидактичних ігор сприяє:

1) формуванню в дітей екологічних уявлень, їх систематизації: «Хто і що роблять із дерева», «Що роблять із тканини», «Дерево-кущ», «Дізнаємось, звідки з'явилось плаття і костюми»;

2) уточненню знань про взаємозв'язки між об'єктами природи: «Хто краще запам'ятав», «Що виростили люди», «Птахи на годівниці», «Птахи в природі»;

3) відповідального ставлення до природи, формуванню вміння екологічно

правильно вибирати форму поведінки у ставленні до живих істот «Вибери правильну дорогу», «Відгадай правило», «Треба – не можна».

Проте, для сучасного екологічного виховання потрібні нові ігри, які б з одного боку, моделювали саму творчість дитини, а з іншого – забезпечували умови для удосконалення її інтелекту.

Такими іграми повинні стати ребуси ботанічного і зоологічного змісту. Такі ігри бажано об'єднувати на основі спільних, тільки їм властивих особливостей:

1) кожна гра – це комплекс завдань, які дитина розв'язує за допомогою

різних картинок, де існує принцип парності;

2) завдання даються у різній формі – у вигляді моделі, малюнка,

письмової інструкції; завдання розташовуються в плані їх ускладнення: назва, зовнішній вигляд, умови існування, засоби і способи живлення, граматичні завдання зі звукоаналізом слова-назви, математичні завдання на лічбу голосних і приголосних звуків;

3) пошук відповідей постає перед дитиною не в абстрактній формі, а у вигляді малюнка або написаного слова-назви;

4) ігри-ребуси дають змогу кожній дитині самостійно шукати розв'язання

завдань відповідно до її можливостей, постійно удосконалюючи їх.

Крім того, вчителю початкової школи не слід забувати про використання словесно-логічних завдань, які є засобом екологічного виховання дітей. Цінність словесно-логічних завдань у екологічному вихованні школярів полягає ось у тому, що проблемне запитання викликає у дітей активне пізнавальне ставлення до природи. Ці запитання є прості, зрозумілі, легко запам'ятовуються. Моральні ситуації, що лежать в основі логічних завдань, збуджують гуманні почуття.

Дидактичні ігри, що проводяться під час екскурсій, орієнтовані на надання школярам можливості виявити активну, екологічно грамотну позицію по відношенню до об'єктів природи. Тематику дидактичних ігор можуть бути різними, наприклад: «Допоможи дереву»; «Обережно, мураха»; «Хто де живе?»; «Літає, бігає, стрибає» (про пристосування тварин до середовища існування); «У кого який дім?» (про екосистемах); «Живе - неживе»; «Птахи - риби - звірі» (на класифікацію за заданими ознаками); «Що спочатку, що потім?» (ріст і розвиток живих організмів); «Вибери правильно дорогу» (про правила поведінки в природі) та ін.

Під час екскурсій дидактичні ігри можна проводити з метою закріплення програмного матеріалу за орієнтуванням у просторі та розвитку екологічних уявлень.

Отже, для формування екологічного світогляду учнів, педагогу необхідно шукати творчі шляхи, залучаючи мистецтво, туристичні походи, відроджуючи традиції, створюючи дискусійні бесіди тощо.

До сучасних (інноваційних) методів належать:

1. **Метод екологічної лабіалізації** заключається в цілеспрямованому педагогічному впливі на певні взаємозв'язки в образі світу особистості, в результаті якого виникає психологічний дискомфорт, який обумовлений розумінням неефективності наявних традиційних стратегій екологічної діяльності;

2. **Метод екологічної рефлексії** (від латин. - звернення назад) полягає в педагогічній актуалізації аналізу особистістю своїх дій і вчинків, спрямованих на світ природи, з точки зору їх екологічної доцільності.

Даний метод, відповідно до принципу суб'єктифікації природних об'єктів, стимулює усвідомлення особистістю того, як її поведінка могла б «виглядати» з точки зору тих природних об'єктів, «інтереси» яких він задіває. Цей метод має важливе значення в корекції стратегій і створення мотивації вдосконалення індивідуальних технологій взаємодії з природними об'єктами. Наприклад, якщо школяр забув вчасно полити свої кімнатні рослини, то йому можна поставити запитання: «Що вони могли б про тебе подумати?» З точки зору рослин він, безумовно, «виглядає» як безвідповідальний, жорстокий чоловік, що піддав їх «тортурам спрагою». Або, наприклад, школяр з кращих спонукань приніс додому «кинутого» пташеня, не знаючи, що птахи-батьки продовжували піклуватися про нього і поза гніздом. Відзначаючи екологічну недоцільність такого вчинку можна підкреслити, що з пташиної «точки зору» цей школяр не може сприйматися інакше як «викрадач дітей».

3. **Метод екологічних асоціацій** передбачає актуалізацію асоціативних зв'язків між різними образами в контексті проблеми, яка постала перед особистістю, а також спрямований на збагачення та поглиблення уявлень особистості про навколишній світ;

4. **Метод екологічної ідентифікації** заключається в педагогічній актуалізації сприймання особистістю себе в якості певного природного елементу; – метод екологічної емпатії має на меті розвиток емпатійних відносин з живими об'єктами (гомоемпатійні та зооемпатійні) та неживими об'єктами (квазіемпатійні);

5. **Метод екологічної емпатії** (від грец. - співпереживання) полягає в педагогічній актуалізації співпереживання особистістю стану природного об'єкта, а також співчуття йому.

Даний метод стимулює проєкцію, тобто перенесення особистістю власних станів на природні об'єкти; переживання тих же станів, які відчуває рослина або тварина, через ототожнення з ним (співпереживання), а також переживання власних емоцій і почуттів з приводу стану природних об'єктів (співчуття). На основі психологічних механізмів, актуалізуються даним методом, відбувається суб'єктифікації природних об'єктів. Метод екологічної емпатії передбачає використання запитань, концентруючи прояв емпатії до живих істот: «Що він зараз відчуває?», «Який у нього зараз настрій?», «Йому хочеться спати? А може бути, йому просто сумно? і т.п.

6. **Метод екологічної рефлексії** дозволяє здійснювати особистості самоаналіз власних дій та вчинків, спрямованих на світ природи з точки зору їх екологічної обумовленості. Вирішення останнього завдання екологічної освіти, а саме формування стратегій та технологій взаємодії з оточуючим середовищем, можливе завдяки реалізації принципу коактивності. Даний принцип передбачає використання в педагогічному процесі таких методів, які сприяють формуванню екологічно цілеспрямованих стратегій та технологій екологічної діяльності. При цьому, важливо застосовувати методи, які дозволяють особистості організувати та координувати екологічну діяльність людини, а також методи, які стимулюють підвищення власної екологічної компетентності:

7. **Метод екологічної турботи (піклування)** обумовлений педагогічною актуалізацією екологічної активності особистості, спрямованої на надання допомоги та сприянню навколишньому середовищу, особливо в критичних ситуаціях. Реалізація описаних вище принципів виховання екологічної особистості передбачає кілька етапів.

Шановні студенти, з опорою на створену ментальну карту коротко розкрийте зміст 3 лекційного питання.

III. Заключна частина (5-10 хв.)

Таким чином, формування екологічної особистості шляхом екологічної освіти передбачає задіяння комплексного та системного впливу з боку освітніх та навчальних програм, необхідності систематичної, наділеної екологічним змістом, взаємодії з навколишнім світом. З метою розвитку екоцентричного типу екологічної свідомості та формування екологічної особистості подальшими розвідками даного напрямку є розробка та впровадження у навчальний процес практичних навчальних курсів психологічної екологічної освіти.

- Дякую за увагу!

Факультет початкового навчання
Кафедра дошкільної, початкової освіти і мистецтв

ПЛАН – КОНСПЕКТ
практичного заняття з курсу «Методика навчання природничої освітньої
галузі»
на тему: «Сучасні методи екологічного виховання молодших школярів»,

проведеної в групі 21 18.05. 2020 р.

Склала студентка 51 групи

К.Р. Божко

Перевірила: В.О. Коваль

Практичне заняття

Тема. Сучасні методи екологічного виховання молодших школярів

Мета:

- узагальнити й систематизувати знання студентів про сучасні методи екологічного виховання молодших школярів;
- розвивати вміння порівнювати, узагальнювати, аналізувати;
- виховувати прагнення до самовдосконалення та саморозвитку.

Обладнання: маркери, стікери, папір.

Термінологія: екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна компетентність,

Питання практичного заняття

Опрацювати лекційний матеріал з теми «Формування екологічної компетентності молодших школярів».

Питання для обговорення:

1. Метод екологічних асоціацій
2. Метод екологічної лабілізації
3. Метод екологічної рефлексії
4. Метод екологічної ідентифікації
5. Метод екологічної емпатії
6. Метод екологічної турботи

Завдання для самостійної роботи:

1. Доберіть дидактичні ігри до уроку (тема і клас за вибором студента), спрямовані на формування екологічної свідомості молодших школярів.
2. Розробіть бесіду екологічного спрямування для індивідуальної чи групової роботи з молодшими школярами.

Рекомендована література:

Основна:

1. Білійчук А.І. Екологічне виховання молодших школярів. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/ekologichne-vikhovannya-molodshikh-shkolyariv.html> (дата звернення: 13.02.2020).

2. Вершинін Н.А. Виховання у молодших школярів любові до природи рідного краю, інтересу до природознавчих занять. *Початкова школа*. 1998. №10. С. 9 – 11.

3. Лук'янова Л.Б. Основи екології. Методика екологізації фахових дисциплін : Навчальнометодичний посібник для викладачів. – Вид. 2-ге змінене і доповнене. Київ : ТОВ «ДСК – Центр». 210 с.

4. Мітрясова О.П., Озерянська О.В. Активні методи екологічного виховання молодших школярів за умов позашкільної освіти. Наукові праці : екологія. 2015. С. 114 – 117.

Додаткова:

1. Можаровська Т.В. Психологічні особливості формування та розвитку екологічної особистості засобами екологічної освіти. *Наука та освіта - новий вимір*. 2014. №27.

URL:http://lib.znau.edu.ua/jirbis2/images/phocagallery/2017/Pryklady_DSTU_8302_2015.pdf (дата звернення: 09.02.2020).

2. Нінадрова М.М.. Виховання у молодших школярів почуття прекрасного. *Початкова школа*. 1998. №6. С. 105 – 106.

3. Ошуркевич Н. Сучасні педагогічні технології формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. *Педагогічний процес: теорія і практика (серія : педагогіка)*. 2018. № 1 – 2. С. 65 – 70.

Хід практичного заняття:

I. Організаційний момент (5хв.)

Вітання зі студентами.

Знайомство (Студенти пишуть свої імена на аркушах паперу, утворюючи бейджики).

Перевірка присутності.

II. Актуалізація знань студентів з теми «Формування екологічної компетентності молодших школярів» (20 хв.)

Демонстрація студентами дидактичних ігор до уроку спрямованих на формування екологічної свідомості молодших школярів.

Проведення підготовленої бесіди екологічного спрямування для індивідуальної чи групової роботи з молодшими школярами.

1) Перехід до теми заняття, мотивація вивченого матеріалу. (3хв.)

- Тема нашого практичного заняття: «Сучасні методи екологічного виховання молодших школярів».

Тож, давайте ознайомимося з планом проведення нашого практичного заняття.

План:

1. Актуалізація знань студентів з теми теми «Формування екологічної компетентності молодших школярів»
2. Теоретичне опрацювання питань: робота в групах, опитування,
3. Опрацювання питань в альтернативному форматі обговорення питань у групі «Світове кафе»
4. Підсумок заняття

- Сьогодні ми працюватимемо в групах. Отже, пропоную об'єднатися в групи. Для цього візьміть зі скриньки будь який колір а потім сядьте в групки за кольорами.

- Перед тим як розпочати нашу роботу, можете повторити матеріал протягом 3 хв. та закрити зошити (роздруківки).

2) Опрацювання основних понять з теми (5 хв.)

- Пропоную пригадати основні поняття з теми. На аркушах паперу запишіть основні поняття. Група, яка пригадає більше та і перемогла!

Екологічна освіта – це лише надбанні людиною екологічні знання. Набагато важливішим є екологічне виховання, яке представляє собою засвоєння людиною особливої екологічної моралі, етики відношення природи і людини.

Екологічне виховання - це цілеспрямований вплив на особистість на всіх етапах її життя за допомогою розгорнутої системи засобів та методів, що має на меті формування екологічної свідомості, екологічної культури, екологічної поведінки, екологічної відповідальності.

Форми організації навчально-виховного процесу – це зовнішній вияв узгодженої діяльності вчителя та учнів, яка відбувається у відповідній послідовності та режимі.

Еколого-психологічний тренінг – це комплексна форма екологічного виховання, основана на методології соціально-психологічного тренінгу і спрямована на корекцію екологічної свідомості особистості.

Усний журнал – одна з форм масової художньо-пропагандистської роботи з охорони природи.

Творча «терапія» – відображення людиною довкілля та почуттів, викликаних ним, засобами мистецтва.

Імітаційне моделювання – прогнозування та демонстрація природних процесів і фрагментів екологічної реальності шляхом відбиття створеної моделі через особистісну включеність у неї.

4) Фронтальне опитування студентів (5 хв.)

- Коротко опишіть традиційні методи екологічного виховання, їх основний зміст.

До традиційних методів екологічного виховання відносяться:

6. Метод спостереження

Під час спостережень активізується спектр зовнішніх органів почуттів, що сприяють пізнанню нових якісних характеристик природних об'єктів. Велике значення надається активному використанню педагогом художнього слова в цілях посилення емоційного сприйняття об'єкта, елементи евристичних бесід – це загадки, логічні задачі з екологічним змістом.

7. Метод бесіди

Серед змістових і організаційних методів екологічного виховання особливе місце займає бесіда. Екологічне виховання, в першу чергу, націлене на виховання у дітей культури ставлення до навколишнього середовища, а виховання, за переконанням В.О. Сухомлинського, – перш за все постійне духовне спілкування вчителя і дітей. Саме бесіда виявляє моральну позицію дитини в її ставленні до тварин, рослин, людей. Виховувати почуття, ставлення – це означає словом та ділом викликати у дитини певну реакцію, спеціально створити певну ситуацію або використати природну обстановку.

Саме участь у бесіді, індивідуальній або колективній, надає дитині можливість зрозуміти доцільність вибору того чи іншого зразка поведінки, мотиви свого або

чужого вчинку. Під час бесіди дитина повинна зробити висновок, що екологічно допустимо, а що – ні, що є моральним і гуманним, а що аморальне та жорстоке.

8. Метод екологічної рефлексії

Метод екологічної рефлексії (від лат. відображення) полягає в педагогічній актуалізації самоаналізу, осмисленні людиною своїх дій та вчинків щодо їх екологічної доцільності. Цей метод стимулює усвідомлення того, яка поведінка дитини може «виглядати» з погляду тих природних об'єктів, яких вона стосується.

9. Метод екологічної емпатії

Метод екологічної емпатії (від грец. співпереживання) має на меті педагогічну актуалізацію співпереживання дитини за стан природного об'єкта, а також співчуття йому. Це стимулює проєкцію особистих станів на природні об'єкти через ототожнення з ними, а також переживання особистих емоцій та почуттів із приводу стану природних об'єктів. Таким чином, формується суб'єктивізація природних об'єктів.

10. Дидактичні ігри екологічного спрямування

Одним з найефективніших методів екологічного виховання є екологічні ігри. Під час проведення ігор формується турботливе ставлення до природи. Ігри екологічної тематики стимулюють інтерес учнів до проблем навколишнього середовища і надають таким розвагам емоційного забарвлення.

Гра найбільш природна і водночас провідна форма дитячої діяльності, що глибоко торкається її емоційної сфери, активізує емпатичні переживання, закріплює моральну мотивацію, містить широкі можливості для вправлення у моральній поведінці і вчинках у природному оточенні.

III. Розвиток вміннь порівнювати, узагальнювати та аналізувати матеріал (40 хв.)

1) «Світове кафе» (30 хв.)

- За допомогою жеребкування кожна група бере питання . Для обговорення питань використаємо альтернативний формат «Світове кафе».

Питання для обговорення:

1. Метод екологічних асоціацій

2. Метод екологічної лабілізації
3. Метод екологічної рефлексії
4. Метод екологічної ідентифікації
5. Метод екологічної емпатії
6. Метод екологічної турботи

Групи змінюються кожні 5 хв.

2) Презентація роботи в групах (10 хв.)

(Колективне обговорення)

IV. Підсумок заняття (5 хв.)

«Хвилина слави»

- За бажанням, хто може узагальнити матеріал з теми за 1 хвилину? (Узагальнення матеріалу семінарського заняття біля кафедри).
- Виставлення оцінок (самооцінювання).
- Дякую за плідну та насичену роботу!

Тестові завдання для студентів

Тема. Формування екологічної компетентності молодших школярів.

Сучасні методи екологічного виховання молодших школярів

1. Дайте визначення поняття «екологічна освіта»
 - а) засвоєння людиною особливої екологічної моралі, етики, відношення людини до природи;
 - б) свідомий розвиток особистістю знань про навколишнє середовище протягом всього життя;**
 - в) це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури.
2. Дайте визначення поняття «екологічне виховання»
 - а) надбання людиною екологічні знання;
 - б) сформувані екологічно орієнтовані стосунки і цінності, спрямовані на подолання конфліктів між людиною і навколишнім середовищем;
 - в) цілеспрямований вплив на особистість на всіх етапах її життя за допомогою розгорнутої системи засобів та методів, що має на меті формування екологічної свідомості, екологічної культури, екологічної поведінки, екологічної відповідальності.**
3. У якому році було визначена *основна мета і завдання екологічної освіти*
 - а) 1815
 - б) 1932
 - в) 1977**
4. Який з методів екологічного виховання застосував зоолог Михайло Пупиниш, створюючи біотопні експозиції в природничому музеї, цілеспрямовано «додаючи» до природного ландшафту кілька недопалків, залишки молочних пакетів тощо?
 - а) метод екологічної ідентифікації
 - б) метод екологічної турботи

в) метод екологічної лабілізації

5. Метод, який стимулює усвідомлення того, як поведінка людини може «виглядати» з погляду тих природних об'єктів, яких вона стосується:

а) метод ритуалізації екологічної діяльності

б) метод екологічної рефлексії

в) метод екологічної емпатії

6. Метод, який стимулює проєкцію особистих станів на природні об'єкти через ототожнення з ними, а також переживання особистих емоцій та почуттів з приводу стану природних об'єктів .

а) метод екологічної емпатії

б) метод екологічної турботи

в) метод екологічних експектацій (від англ. очікування)

7. Метод що стимулює прояви співучасті, підтримки, опіки, тобто діяльної участі в життєвих ситуаціях природних об'єктів – це

а) метод екологічної емпатії

б) метод екологічної турботи

в) метод екологічної рефлексії

8. Потужний потенціал щодо реалізації цього методу акумульовано у традиціях українського народу (розчищення джерел і криниць, екологічні толоки, охорона птахів, Різдвяні та Новорічні свята з традиційним Дідухом замість ялинки)

а) метод художньої репрезентації

б) метод екологічних асоціацій

в) метод ритуалізації екологічної діяльності

Тестові завдання
для студентів IV курсу
факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г.Шевченка

1. Дайте визначення поняття «екологічна освіта»
 - а) засвоєння людиною особливої екологічної моралі, етики, відношення людини до природи
 - б) свідомий розвиток особистістю знань про навколишнє середовище протягом всього життя**
 - в) це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури

2. Дайте визначення поняття «екологічне виховання»
 - а) надбанні людиною екологічні знання
 - б) сформувані екологічно орієнтовані стосунки і цінності, спрямовані на подолання конфліктів між людиною і навколишнім середовищем
 - в) цілеспрямований вплив на особистість на всіх етапах її життя за допомогою розгорнутої системи засобів та методів, що має на меті формування екологічної свідомості, екологічної культури, екологічної поведінки, екологічної відповідальності**

3. До екологічної культури вчителя належить
 - а) знання про сучасні екологічні проблеми та їх наслідки
 - б) володіння методикою екологічного виховання
 - в) свідома громадянська відповідальність за екологічну ситуацію, що склалася, і готовність змінити її
 - г) всі відповіді правильні та розглядаються в єдності**

4. Знання про природу та навколишній світ є засобом для:

- а) фізичного розвитку
- б) розумового розвитку школярів
- в) ознайомлення з навколишнім світом
- г) всебічного розвитку дітей**

5. До якого виду роботи належить моделювання з дітьми молодшого шкільного віку в системі екологічної освіти й виховання

- а) метод**
- б) прийом
- в) напрямок
- г) форма

6. Метод, який стимулює проєкцію особистих станів на природні об'єкти через ототожнення з ними, а також переживання особистих емоцій та почуттів з приводу стану природних об'єктів

- а) метод екологічної емпатії**
- б) метод екологічної турботи
- в) метод екологічних експектацій (від англ. очікування)

7. Метод що стимулює прояви співучасті, підтримки, опіки, тобто діяльної участі в життєвих ситуаціях природних об'єктів – це

- а) метод екологічної емпатії
- б) метод екологічної турботи**
- в) метод екологічної рефлексії